

**МАМАТКУЛОВ І АБДУРАСУЛОВИЧ
ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ
(MAMATKULOV AND ABDURASULOVIC
v. TURKEY)**

У справі «Маматкулов і Абдурасулович проти Туреччини»

Європейський суд з прав людини, засідаючи у палаті, до складу якої увійшли такі судді:

- пані Е. Палм (E. Palm), Голова Суду
- пані В. Томассен (W. Thomassen)
- пан Гаукур Йорундссон (Gaukur Jörundsson)
- пан Р. Тюрмен (R. Türmen)
- пан К. Бірсан (C. Birsan)
- пан Й. Касадеваль (J. Casadevall)
- пан Р. Марусте (R. Maruste)
- а також пан М. О'Бойл (M. O'Boyle), Секретар Суду,

після нарад за зачиненими дверима 31 серпня, 19 червня та 23 жовтня 2001 року, а також 4 березня 2002 року та 15 січня 2003 року постановляє таке рішення, ухвалене в останній із зазначених вище днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за двома заявами (№ 46827/99 та № 46951/99) проти Туреччини, поданими до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція) громадянами Узбекистану паном Рустамом Маматкуловим (*Rustam Mamatkulov*) і паном Азкаримом З. Абдурасуловичем (*Azkarov Z. Abdurasulovic*) (заявники), відповідно, 11 та 22 березня 1999 року.

2. Заявникам було надано правову допомогу.

3. Заяви стосуються екстрадиції заявників до Узбекистану. Заявники посилалися на статті 2, 3 і 6 Конвенції та на правило 39 Регламенту Суду.

4. Заяви було передано першій секції Суду (пункт 1 правила 52 Регламенту Суду). До складу створеної в зазначеній секції палати, яка мала розглянути справу (пункт 1 статті 27 Конвенції), увійшли судді відповідно до пункту 1 правила 26 Регламенту Суду.

5. Суд вирішив об'єднати справи (пункт 1 правила 43). Головою палати і, отже, Судом було прийнято рішення повідомити Уряд [Туреччини], згідно з правилом 39 Регламенту Суду, що в інтересах сторін та в інтересах належного провадження у справі доцільно утриматися від екстрадиції заявників до Узбекистану до ухвалення Судом рішення по суті.

6. 31 серпня 1999 року Суд визнав заяви прийнятними і вирішив, відповідно до правила 39, що поставлені питання слід розглянути по суті.

7. І заявники, і Уряд подали зауваження по суті справи (пункт 1 правила 59). Було також одержано висновок Міжнародної комісії юристів у Женеві, якій Голова Суду дав дозвіл на участь у письмовому провадженні (пункт 2 статті 36 Конвенції та пункт 3 правила 61).

8. 23 жовтня 2001 року відбулося відкрите слухання в приміщенні Європейського суду з прав людини, м. Страсбург (пункт 2 правила 59).

Перед Судом виступили:

а) від Уряду:

пан М. Озмен (M. Özmen)

співуповноважена особа,

пані Г. Акар (G. Acar),

пані І. Кокаїджіт (I. Kocayigit)

- *консультанти;*

б) від заявників:

пан І. Ш. Чарсанкаклі (İ. Ş. Çarsancaklı)-

представник заявників.

Суд заслухав звернення пана Чарсанкаклі та пана Озмена.

9. 23 жовтня 2001 року, після закінчення слухань, палата вирішила поінформувати сторони, що вона має намір відмовитися від юрисдикції на користь Великої палати, відповідно до статті 30 Конвенції (пункт 2 правила 72).

10. 1 листопада 2001 року було змінено склад секцій Суду (пункт 1 правила 25), однак ця справа залишилась у віданні палати, створеної в колишній першій секції.

11. У листі від 20 листопада 2001 року Уряд виклав свої заперечення проти відмови палати від юрисдикції на користь Великої палати. Заявники не представили своїх поглядів.

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

12. Заявники, 1959 та 1971 року народження, нині перебувають під вартою в Узбекистані. Вони є членами Демократичної партії «Ерк» («Свобода») Узбекистану (*O'zbekiston Erk Demokratik Partiyasi*) — опозиційної партії в Узбекистані.

A. Заявник Рустам Маматкулов

13. 3 березня 1999 року заявник прибув до Стамбула з Алма-Ати (Казахстан) за туристичною візою. В аеропорту «Ататюрк» (Стамбул) його заарештувала турецька поліція на підставі міжнародної санкції на арешт, після чого він перебував під поліційною вартою за підозрою у вбивстві, заподіянні тілесних ушкоджень в Узбекистані внаслідок застосування вибухівки, а також спробі терористичного нападу на Президента Узбекистану.

14. Узбекистан звернувся до Туреччини з проханням про екстрадицію заявника на підставі двостороннього договору між державами.

15. 5 березня 1999 року Бакіркойський (*Bakırköy*) прокурор звернувся до слідчого судді з клопотанням про запобіжне ув'язнення заявника. Того самого дня заявника, котрого супроводжував його адвокат, було припроваджено до судді, який видав розпорядження про його запобіжне ув'язнення впродовж со-рока п'яти днів, відповідно до Європейської конвенції про взаємодопомогу у кримінальних справах, відкритої до підписання 20 квітня 1959 року.

16. 11 березня 1999 року першого заявника допитав суддя Бакіркойського суду з кримінальних справ. У розпорядженні, виданому суддею того самого дня згідно з процедурою розгляду справ у терміновому порядку, згадувалися висунуті проти заявника обвинувачення і зазначалося, що за своїм характером правопорушення, про які йшлося, були не політичними чи військовими, а «звичайними кримінальними» правопорушеннями. Суддя також видав розпорядження про запобіжне ув'язнення першого заявника до моменту його екстрадиції. Заявник у присутності свого адвоката й перекладача заперечив обвинувачення і заявив про свою невинуватість.

17. У письмових клопотаннях, поданих під час слухання 11 березня 1999 року, представник першого заявника стверджував, що заявник прагне демократизації своєї країни і що влада Узбекистану арештовує політичних дисидентів та піддає їх катуванню в тюрмах. Він додав, що у час, про який ідеться в справі, перший заявник перебував у Казахстані, звідки звернувся до турецьких органів влади з проханням про надання йому політичного притулку, оскільки його життя опинилося під загрозою. Він заявив, що його клієнта було обвинувачено у політичному правопорушенні, і, спираючись на статтю 9 Кримінального кодексу Туреччини, попросив суд з кримінальних справ відхилити прохання Узбекистану про екстрадицію.

18. 15 березня 1999 року заявник подав до Бакіркойського виїзного суду апеляцію проти розпорядження від 11 березня 1999 року, виданого згідно з процедурою розгляду справ у терміновому порядку. Виїзний суд вивчив передані йому матеріали справи і відхилив апеляцію заявника 19 березня 1999 року.

В. Заявник Азқаров З. Абдурасулович

19. Заявник прибув до Туреччини 13 грудня 1998 року за фальшивим паспортом. 5 березня 1999 року, після звернення Республіки Узбекистан до Туреччини з проханням про його екстрадицію, турецька поліція заарештувала його, після чого він перебував під поліційною вартою за підозрою у вбивстві, завданні тілесних ушкоджень в Узбекистані внаслідок застосування вибухівки, а також спробі терористичного нападу на Президента Узбекистану.

20. 7 березня 1999 року Бакіркойський прокурор звернувся до слідчого судді з клопотанням про запобіжне ув'язнення заявника. Того самого дня заявника було припроваджено до судді, який видав розпорядження про його запобіжне ув'язнення.

21. У листі від 12 березня 1999 року Фатіхський (*Fatih*) прокурор попросив Фатіхський суд з кримінальних справ встановити громадянство заявника і характер стверджуваного правопорушення.

22. У рішенні від 15 березня 1999 року суд з кримінальних справ, заслухавши заявника, встановив його громадянство і, керуючись статтею 9 Кримінального кодексу Туреччини, видав ухвалу стосовно характеру правопорушення. Суд ухвалив, що правопорушення, в яких обвинувачувався заявник, за своїм характером були не політичними чи військовими, а «звичайними кримінальними» правопорушеннями. Суд також видав розпорядження про запобіжне ув'язнення заявника в очікуванні екстрадиції.

23. Під час слухання 11 березня 1999 року представник заявника стверджував, що правопорушення, в якому обвинувачено заявника, було політичним за своїм характером і що влада Узбекистану арештовує політичних дисидентів і піддає їх катуванню в тюрмах. Він додав, що у час, про який ідеться у справі, заявник перебував у Туреччині за фальшивим паспортом.

24. 18 березня 1999 року заявник подав до Стамбульського виїзного суду апеляцію проти розпорядження від 15 березня 1999 року. Виїзний суд вивчив передані йому матеріали справи і відхилив апеляцію заявника 26 березня 1999 року.

С. Екстрадиція заявників та подальші події

25. 18 березня 1999 року голова палати видав ухвалу про те, щоб «повідомити Уряд [Туреччини], згідно з правилом 39 Регламенту Суду, що в інтересах сторін та в інтересах належного провадження у справі бажано утриматися від екстра-

диції заявників до Узбекистану доти, доки Суд не проведе додаткового розгляду заяви на своєму наступному засіданні 23 березня 1999 року».

26. 19 березня 1999 року Кабінет міністрів Туреччини видав наказ про екстрадицію заявників.

27. 23 березня 1999 року Суд вирішив подовжити чинність тимчасового заходу, вказаного відповідно до правила 39, до особливого розпорядження.

28. 27 березня 1999 року заявників було передано органам влади Узбекистану.

29. У листі від 19 квітня 1999 року Уряд поінформував Суд, що влада Узбекистану надала йому такі гарантії щодо цих двох заявників:

I) 9 березня та 10 квітня 1999 року Посол Узбекистану передав дві ноти свого Міністерства закордонних справ разом з двома листами прокурора [Узбекистану], у яких стверджувалося: «Власність заявників не підлягатиме загальній конфіскації, а самі заявники не зазнаватимуть катування і не будуть засуджені до вищої міри покарання»;

II) влада Узбекистану додала: «Узбекистан, будучи учасником Конвенції ООН проти тортур, визнає й підтверджує свої зобов'язання щодо додержання положень зазначеної Конвенції стосовно як Туреччини, так і міжнародної спільноти в цілому».

30. 11 червня 1999 року Уряд передав Суду дипломатичну ноту Міністерства іноземних справ Узбекистану, датовану 8 червня 1999 року, в якій зазначалося:

«Результати розслідування, проведеного органами судової влади Узбекистану, свідчать, що Маматкулов і Абдурасулович відігравали активну роль у плануванні й організації терористичних актів проти керівників і народу Узбекистану з травня 1997 року як члени злочинної організації, яку очолювали К. Г. (С. Н.) і Т. Й. (Т. У.), відомі релігійні екстремісти.

Інформація, одержана завдяки співробітництву зі службами розвідки іноземних країн, свідчить, що Маматкулов і Абдурасулович здійснили правопорушення в Казахстані та Киргизії.

Обвинувальний акт проти них, винесений на підставі раніше одержаних доказів, містить кілька пунктів: створення злочинної організації, тероризм, терористичний напад на Президента, захоплення влади шляхом застосування сили або ліквідації конституційного порядку, підпали, підробка документів і навмисні убивства.

Усі слідчі дії проведено за участі їхніх адвокатів. Відповідачі зробили добровільні заяви щодо діяльності злочинної організації та своєї ролі в ній. Цю інформацію підтверджують інші одержані докази.

Гарантії щодо Маматкулова та Абдурасуловича, надані прокурором Узбекистану, узгоджуються з зобов'язаннями Узбекистану як учасника Конвенції ООН проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання від 10 грудня 1984 року.

Відповідачі та їхні адвокати ознайомилися з доказами обвинувачення, одержаними під час слідства й провадження; їм також було вручено копію обвинувального акта, переданого до Верховного Суду.

Безпеку обвинувачених під час слідства й суду було забезпечено за допомогою використання надійних приміщень (з камерами, спеціально оснащеними для таких цілей); було також ужито належних заходів для того, щоб унеможливити здійснення нападу на них.

Нещодавно у Верховному Суді розпочався відкритий розгляд справи відповідачів. На слуханнях присутні представники місцевої та іноземної преси. Слухання також відвідують члени дипломатичних місій і представники правозахисних організацій.

Право бути присутніми мають також і представники посольства Туреччини».

31. У листі від 8 липня 1999 року Уряд поінформував Суд, що рішенням від 28 червня 1999 року Верховний Суд Узбекистану визнав заявників винними у правопорушеннях, в яких їх було обвинувачено, і засудив їх до позбавлення волі.

32. У листі від 15 вересня 1999 року представники заявників повідомили, що їм не вдається зв'язатися з заявниками. Вони написали, що умови в узбецьких тюрмах погані і що в'язнів піддають катуванню. Вони зауважили, *inter alia*, таке:

«...»

Суд над заявниками в Узбекистані не був справедливим. Правило, згідно з яким судові процеси мають відбуватися відкрито, не було виконано. Єдина інформація, яку ми маємо про суд над заявниками, — та, що її надала влада Узбекистану.

25 червня 1999 року ми подали до посольства Узбекистану в Анкарі письмове прохання про дозвіл нам, як юристам, бути присутніми на суді в якості спостерігачів, але відповіді не одержали.

Що стосується тверджень, що за судовим процесом над заявниками слідкували "національні та іноземні журналісти, а також представники правозахисних організацій", то єдина неурядова організація, представлена в Узбекистані, яка змогла слідкувати за перебігом процесу, — це "*Human Rights Watch*". Хоча ми зверталися до цієї організації з конкретними проханнями, проте так і не одержали детальної інформації про хід слухань та події на процесі.

З часу екстрадиції заявників нам не вдається зв'язатися з ними ні шляхом листування, ні по телефону. Ми все ще не маємо засобів зв'язку з ними. Такий стан речей посилює наші підозри, що заявникам не забезпечено належних умов ув'язнення.

Згідно з листом, надісланим Судом [ЄСПЛ] 9 липня 1999 року, а також з надрукованою в пресі інформацією, заявника Рустама Маматкулова було засуджено до двадцяти років позбавлення волі. Це максимальний термін,

передбачений Кримінальним кодексом Узбекистану. Крім того, якщо брати до уваги умови утримання в узбецьких тюрмах, і зокрема застосування тортур, то в'язням дуже важко розраховувати на належні умови відбування покарання. Більше того, згідно з поширеною думкою, деяких в'язнів, зокрема тих, кого покарано за правопорушення, пов'язані зі свободою вираження поглядів, засуджують до додаткових термінів ув'язнення».

33. 15 жовтня 2001 року Міністерство іноземних справ Узбекистану направило таке повідомлення до посольства Туреччини:

«28 червня 1999 року Верховний Суд Узбекистану визнав Р. Маматкулова та З. Азқарова винними за наведеними нижче обвинуваченнями і засудив їх, відповідно, до двадцяти та одинадцяти років позбавлення волі:

Р. МАМАТКУЛОВ

- a) Позбавлення волі на строк вісімнадцять років, відповідно до статей 28 та 97 Кримінального кодексу (убивство з обтяжуючими обставинами, а саме:
  - I) убивство двох або більше осіб,
  - II) убивство посадової особи або близького родича такої особи,
  - III) використання засобів, що загрожують життю інших осіб,
  - IV) використання жорстоких засобів,
  - V) правопорушення, вчинене в особистих інтересах відповідача,
  - VI) правопорушення, вчинене з релігійних мотивів,
  - VII) правопорушення, вчинене з метою приховування іншого правопорушення або сприяння його вчиненню,
  - VIII) правопорушення, вчинене групою осіб або злочинною організацією в інтересах цієї організації,
  - IX) рецидивне правопорушення);
- b) Позбавлення волі на строк вісімнадцять років, відповідно до пунктів 3 (a) і (b) статті 155 Кримінального кодексу (терористичний злочин);
- c) Позбавлення волі на строк десять років, відповідно до пункту 2 (d) статті 156 Кримінального кодексу (розпалювання ненависті й ворожнечі, що призвело до расової та релігійної дискримінації);
- d) Позбавлення волі на строк вісімнадцять років, відповідно до пункту 1 статті 158 Кримінального кодексу (спроба терористичного нападу на Президента Узбекистану);
- e) Позбавлення волі на строк вісімнадцять років, відповідно до пункту 4 статті 159 Кримінального кодексу (спроба підірвати конституційний устрій Узбекистану, змова з метою захоплення влади або насильницької зміни конституційного устрою Узбекистану);

- f) Позбавлення волі на строк п'ятнадцять років, відповідно до статті 161 Кримінального кодексу (спроба знищити власність або завдати шкоду здоров'ю громадян, вчинення різні з метою перешкодження діяльності державних органів і підризу соціально-політичної та економічної стабільності);
- g) Позбавлення волі на строк дванадцять років, відповідно до пункту 4 (а) і (b) статті 168 Кримінального кодексу (шахрайство, присвоєння чужої власності шляхом шахрайства або обману, вчинене групою осіб або в інтересах групи осіб);
- h) Позбавлення волі на строк десять років, відповідно до пункту 2 (b) статті 223 (нелегальний і наперед спланований виїзд із або в'їзд до Узбекистану);
- i) Виправні роботи терміном на два роки, відповідно до пункту 3 статті 228 (виробництво, використання та продаж фальшивих документів: печаток, штампів, офіційних бланків);
- j) Позбавлення волі на строк вісімнадцять років, відповідно до пункту 1 статті 242 (створення озброєної організації або банди, що чинить правопорушення, і керування такою організацією або бандою чи перебування у ній на особливому становищі).

Засуджений, відповідно до статті 59 Кримінального кодексу (сумування вироків за кілька правопорушень), до двадцяти років позбавлення волі у виправних закладах строгого режиму.

Нині Р. Маматкулов відбуває покарання в Зарафшанській тюрмі, підпорядкованій відділу внутрішніх справ області Навої. Стан його здоров'я добрий, і він має право на побачення з близькими родичами. До нього не було застосовано амністію на підставі Указу про амністію від 22 серпня 2001 року.

3. Абдурасулович АЗКАРОВ

- a) Позбавлення волі на строк десять років, відповідно до статей 28 і 97 Кримінального кодексу (з обтяжуючими обставинами, а саме:
  - I) убивство двох або більше осіб,
  - II) убивство посадової особи або близького родича такої особи,
  - III) використання засобів, що загрожують життю інших осіб,
  - IV) використання жорстоких засобів,
  - V) правопорушення, вчинене в особистих інтересах відповідача,
  - VI) правопорушення, вчинене з релігійних мотивів,
  - VII) правопорушення, вчинене з метою приховування іншого правопорушення або сприяння його вчиненню,
  - VIII) правопорушення, вчинене групою осіб або злочинною організацією в інтересах цієї організації,

- IX) рецидивне правопорушення);
- b) Позбавлення волі на строк десять років, відповідно до пункту 2 (а) і (b) статті 155 Кримінального кодексу (терористичний напад, що призвів до смерті іншої особи);
  - c) Позбавлення волі на строк десять років, відповідно до пункту 2 (d) статті 156 Кримінального кодексу (розпалювання ненависті й ворожнечі, що призвело до расової та релігійної дискримінації);
  - d) Позбавлення волі на строк дев'ять років, відповідно до пункту 1 статті 158 Кримінального кодексу (спроба терористичного нападу на Президента Узбекистану);
  - e) Позбавлення волі на строк дев'ять років, відповідно до пункту 4 статті 159 Кримінального кодексу (спроба підірвати конституційний устрій Узбекистану, змова з метою захоплення влади або насильницької зміни конституційного устрою Узбекистану);
  - f) Позбавлення волі на строк дев'ять років, відповідно до статті 161 Кримінального кодексу (спроба знищити власність або завдати шкоду здоров'ю громадян, вчинення різні з метою перешкоджання діяльності державних органів і підризу соціально-політичної та економічної стабільності);
  - g) Позбавлення волі на строк дев'ять років, відповідно до пункту 3 (b) статті 173 (знищення або навмисне пошкодження чужої власності, вчинене групою осіб або в інтересах групи осіб);
  - h) Позбавлення волі на строк десять років, відповідно до пункту 2 (b) статті 223 (нелегальний і наперед спланований виїзд із або вїзд до Узбекистану);
  - i) Виправні роботи терміном на два роки, відповідно до пункту 3 статті 228 (виробництво, використання та продаж фальшивих документів: печаток, штампів, офіційних бланків);
  - j) Позбавлення волі на строк десять років, відповідно до пункту 1 статті 242 (створення озброєної організації або банди, що чинить правопорушення, і керування такою організацією або бандою чи перебування у ній на особливому становищі).

Засуджений, відповідно до статті 59 Кримінального кодексу (сумування вироку за кілька правопорушень), до одинадцяти років позбавлення волі у виправних закладах строгого режиму.

Нині З. Азкарів відбуває покарання в Шайхаліській (*Şayhali*) тюрмі, підпорядкованій відділу внутрішніх справ області Кашкадар'я. Стан його здоров'я добрий, і він має право на побачення з близькими родичами. До нього не було застосовано амністію на підставі Указу про амністію від 22 серпня 2001 року.

34. На слуханні, що відбулося 23 жовтня 2001 року, Уряд поінформував Суд, що 19 жовтня 2001 року два представники посольства Туреччини відвідали заявників у Зарафшанській та Шайхаліській тюрмах, які знаходяться, відповідно, на відстані 750 та 560 кілометрів від Ташкента. За словами представників посольства, стан здоров'я заявників добрий, і вони не висловлювали скарг щодо умов ув'язнення ні до судового процесу, ні після нього.

35. 3 грудня 2001 року влада Узбекистану передала Уряду медичні довідки, складені військовими лікарями в тюрмах, в яких утримувалися заявники. Лікарі зробили такі висновки:

«... Пан Маматкулов відбуває ув'язнення з 9 грудня 2000 року. На момент прибуття до тюрми у нього не виявлено жодних проблем зі здоров'ям. Під час оглядів, проведених 14 лютого 2000 року та 2 квітня 2001 року, жодних симптомів патологій не виявлено.

19 листопада 2001 року ув'язнений звернувся до медичного центру тюрми зі скаргами на загальну слабкість і приступ кашлю. ... в результаті огляду йому поставлено діагноз "гострий бронхіт" і прописано ліки...»

«...Пан Абдурасулович Азкарів відбуває ув'язнення з 21 липня 2001 року. На момент прибуття до тюрми він не скаржився на проблеми зі здоров'ям. Під час оглядів, проведених 25 липня, 30 серпня та 23 жовтня 2001 року, жодних симптомів патологій не виявлено...»

36. Представникам заявників досі так і не вдалося зв'язатися з заявниками.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРАКТИКА

Кримінальне право

37. У статті 9 Кримінального кодексу Туреччини сказано:

«Туреччина не задовольнить прохання іншої країни про екстрадицію іноземного підданого, обвинуваченого у правопорушеннях, які є політичними за своїм характером або пов'язані з ними.

При розгляді прохання іноземної держави про екстрадицію іноземного підданого суд у кримінальних справах, в межах юрисдикції якого знаходиться місце перебування особи, про яку йдеться, повинен встановити громадянство цієї особи та характер правопорушення.

Прохання про екстрадицію не може бути задоволено, якщо суд у кримінальних справах встановить, що особа, про яку йдеться, є громадянином Туреччини або що правопорушення є політичним чи військовим за своїм характером або пов'язане з таким правопорушенням.

Якщо суд у кримінальних справах встановить, що особа, про екстрадицію якої йдеться у проханні, є іноземним підданим, а правопорушення є звичайним кримінальним правопорушенням, то в такому разі Уряд може задовольнити прохання про екстрадицію».

Екстрадиція

38. Екстрадиція між Туреччиною та Узбекистаном регулюється Договором про взаємодопомогу в цивільних, комерційних та кримінальних справах між Туреччиною та Узбекистаном, що набув чинності 18 грудня 1997 року. Згідно з відповідними положеннями цього договору, «кожна Висока Договірна Сторона зобов'язується передати іншій, за обставин і з дотриманням умов, зазначених у цьому договорі, будь-яку особу, що перебуває на її території, котру обвинувачено або визнано винною у правопорушенні, вчиненому в межах юрисдикції іншої Сторони».

ІІІ. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ТА ПРАКТИКА ЩОДО ТИМЧАСОВИХ ЗАХОДІВ

Комітет Організації Об'єднаних Націй з прав людини

39. Правило 86 Процедурного регламенту передбачає:

«Перш ніж подати заінтересованій державі-учасниці свої думки щодо справи, про яку йдеться, Комітет може повідомити цій державі про свої думки з приводу доцільності вжиття тимчасових заходів з метою уникнення заподіяння непоправної шкоди потерпілому від стверджуваного порушення. При цьому Комітет має поінформувати заінтересовану державу-учасницю, що таке висловлення його думок щодо тимчасових заходів не означає прийняття ним рішення щодо обставин справи».

Комітет Організації Об'єднаних Націй проти тортур

40. Пункт 9 правила 108 Процедурного регламенту Комітету проти тортур передбачає можливість ухвалення тимчасових заходів у рамках провадження, відкритого на підставі повідомлення фізичних осіб про порушення Конвенції проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. У ньому сказано:

«Під час розгляду питання про прийнятність повідомлення Комітет, робоча група або спеціальний доповідач, посада якого передбачена пунктом 3 правила 106, може попросити державу-учасницю вжити кроків з метою уникнення заподіяння непоправної шкоди особі чи особам, які заявляють, що стали жертвами (жертвою) стверджуваного порушення. Таке прохання на адресу держави-учасниці не означає, що ухвалено будь-яке конкретне рішення з питання щодо прийнятності повідомлення».

Статут Міжнародного суду

41. Стаття 41 передбачає:

«1. Суд наділений повноваженнями вказати, якщо, на його думку, цього вимагають обставини, на будь-які тимчасові заходи, що їх слід вжити з метою забезпечення відповідних прав кожної зі сторін.

2. Доки не буде прийнято остаточного рішення, сторони та Рада Безпеки негайно інформуватимуться про запропоновані заходи».

Американська конвенція з прав людини

42. У пункті 2 статті 63 сказано:

«У надзвичайно серйозних та термінових випадках, коли при цьому необхідно уникнути непоправної шкоди особам, Суд може ухвалити тимчасові заходи, що їх він вважає доцільними для вирішення розглядуваних ним питань. Стосовно справи, яка ще не надійшла до Суду, він може прийняти рішення на прохання Комісії».

Процедурний регламент

Міжамериканського суду з прав людини

43. Правило 25 передбачає:

«1. На будь-якій стадії провадження у надзвичайно серйозних та термінових справах, коли при цьому необхідно уникнути непоправної шкоди особам, Суд може — на прохання однієї зі сторін або за власною ініціативою — ухвалити тимчасові заходи, що їх він вважає доцільними, відповідно до статті 63 (2) Конвенції.

2. Стосовно справ, які ще не надійшли до нього, Суд може прийняти рішення на прохання Комісії.

3. Прохання можна адресувати голові, будь-якому судді або канцелярії Суду і відіслати за допомогою яких завгодно засобів зв'язку. У будь-якому випадку одержувач прохання повинен негайно повідомити про нього голову.

4. У позасесійний період Голова Суду, порадившись із Постійною комісією та, якщо це можна, з іншими суддями, має закликати уряд, про який ідеться, вжити термінових заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення ефективності будь-яких тимчасових заходів, що їх може ухвалити Суд на своїй наступній сесії.

5. Суд, або його голова у позасесійний період, може запросити сторони на відкрите слухання з приводу тимчасових заходів.

6. У своєму Щорічному звіті перед Генеральною Асамблеєю Суд має повідомити про тимчасові заходи, ухвалені ним у звітний період. Якщо ці заходи

не було виконано належним чином, Суд повинен запропонувати рекомендації, які видаються йому доцільними».

**Процедурний регламент
Міжамериканської комісії з прав людини**

44. Правило 25 передбачає:

«1. У серйозних та термінових випадках, коли наявна інформація вказує на таку необхідність, Комісія може — з власної ініціативи або на прохання однієї зі сторін — звернутися до відповідної держави з проханням вжити запобіжних заходів з метою уникнення непоправної шкоди особам.

2. У позасесійний період голова Комісії або, в разі його чи її відсутності, один з віце-голів має проконсультуватися через Виконавчий секретаріат з іншими її членами щодо застосування положення, передбаченого в попередньому пункті. Якщо обставини унеможливають проведення такої консультації впродовж розумного часу, голова або, коли це доцільно, один з віце-голів має прийняти рішення від імені Комісії і поінформувати про нього її членів.

3. Комісія може попросити заінтересовані сторони надати їй інформацію щодо будь-якого питання, пов'язаного з ухваленням та виконанням запобіжних заходів.

4. Пропонування таких заходів та схвалення їх державою не повинні тлумачитися як рішення у справі, прийняте без попереднього розгляду її обставин».

**Тимчасові заходи та рішення
Комітету Організації Об'єднаних Націй з прав людини**

45. У рішенні Комітету від 26 липня 1994 року («Глен Ешбі проти Тринідаду і Тобаго» (*Glen Ashby v. Trinidad and Tobago*)) йшлося про перший випадок відмови держави вжити тимчасових заходів, що передбачали відкладення виконання нею смертного вироку. Вказувалося, що, ратифікувавши Додатковий протокол, держава-член взяла на себе зобов'язання співробітничати з Комітетом стосовно проваджень, на які поширюється дія Протоколу, і що вона не відмовилася від зобов'язань, передбачених Додатковим протоколом та Пактом [про цивільні і політичні права] (Доповідь Комітету з прав людини, том I).

46. У своєму рішенні від 19 жовтня 2000 року («П'яндіонг та інші проти Філіппін» (*Piandiong et al v. The Philippines*), повідомлення № 869/1999 (15 червня 1999 року), U. N. Doc. CCPR/C/70/D/869/1999), Комітет зазначив:

«5.1 У разі підписання Додаткового протоколу держава — учасниця Пакту визнає право Комітету з прав людини одержувати й розглядати повідомлення фізичних осіб, які заявляють, що стали жертвами порушення будь-яких прав, зазначених у Пакті (преамбула та стаття 1). Підписання державою протоколу імпліцитно означає, що вона зобов'язалася добросовісно співро-

бітничати з Комітетом, дозволяючи й даючи йому змогу розглянути такі повідомлення, а після їх вивчення подати свої думки державі-учасниці та авторові повідомлення (стаття 5 (1), (4)). З цими зобов'язаннями несумісні будь-які дії держави-учасниці, що перешкоджають або заважають Комітетові розглянути й вивчити повідомлення та висловити свої думки.

5.2 Отже, хоч би в якому порушенні Пакту держава-учасниця обвинувачувалась у повідомленні, вона серйозно порушить свої зобов'язання за Додатковим протоколом, якщо своїми діями перешкоджатиме або заважатиме Комітетові розглянути повідомлення, що містить твердження про порушення Пакту, або намагатиметься добитися, щоб вивчення питання Комітетом не мало практичного значення, а висловлені ним думки були даремними й залишилися без наслідків...

5.4 Тимчасові заходи, відповідно до правила 86 Регламенту Комітету, ухваленого згідно зі статтею 39 Пакту, мають суттєве значення для ролі, відведеної Комітетові у Протоколі. Нехтування цим правилом, особливо шляхом здійснення незворотних заходів, як-от страта стверджуваної жертви або його/її депортація з країни, підриває здатність Додаткового протоколу захищати передбачені Пактом права».

Тимчасові заходи та рішення Комітету Організації Об'єднаних Націй проти тортур

47. У справі громадянки Перу, яка постійно проживала у Венесуелі і яку було екстрадовано до Перу, незважаючи на запропоновані тимчасові заходи, що передбачали відстрочення екстрадиції («Сесілія Розана Нуньєс Чіпана проти Венесуели» (*Cecilia Rosana Nuñez Chipana v. Venezuela*), 10 листопада 1998 року, Комітет проти тортур, повідомлення № 110/1998, п. 8), Комітет проти тортур висловив думку, що держава не «дотрималася духу Конвенції». Він зазначив:

«... ратифікувавши Конвенцію і добровільно визнавши компетенцію Комітету згідно зі статтею 22, держава-учасниця зобов'язалася добросовісно співробітничати з ним щодо застосування процедури. Виконання тимчасових заходів, що їх Комітет пропонує у випадках, коли, на його думку, це доречно, важливе для захисту особи, про яку йдеться, від непоправної шкоди, яка, крім усього іншого, може звести нанівець кінцевий результат провадження в Комітеті».

48. Ще в одній справі, що стосувалась екстрадиції до Індії постійного мешканця Канади — громадянина Індії (рішення від 16 травня 2000 року, «Т. Р. С. проти Канади» (*T. P. S. v. Canada*), повідомлення № 99/1997), здійсненої попри запропоновані тимчасові заходи, що передбачали відстрочення Канадою екстрадиції, Комітет проти тортур повторив, що невиконання запропонованих тимчасових заходів «... може ... звести нанівець кінцевий результат провадження в Комітеті» (п. 15.6).

Система Міжамериканських суду та Комісії з прав людини

49. Передбачені тимчасові заходи, що можуть бути застосовані в рамках процедури судового врегулювання справ, які належать до юрисдикції Міжамериканського суду з прав людини, та запобіжні заходи в рамках процедури подачі індивідуального клопотання до Міжамериканської комісії з прав людини. Правоздатність Міжамериканського суду видавати розпорядження про тимчасові заходи передбачена Американською конвенцією з прав людини, а правоздатність Комісії ухвалювати запобіжні заходи — її Процедурним регламентом (див. пункти 42–43 вище). Міжамериканський суд неодноразово заявляв, що виконання тимчасових заходів необхідне для гарантування ефективності його рішень по суті справи (див., серед інших джерел, такі розпорядження: 1 серпня 1991 року, «Чуміна проти Перу» (*Chuminā v. Peru*); 2 липня 1996 року, 13 вересня 1996 року, 11 листопада 1997 року, 3 лютого 2001 року, «Лоайза Тамайо проти Перу» (*Loayza Tamayo v. Peru*); 25 травня та 25 вересня 1999 року, 16 серпня та 24 листопада 2000 року, 3 вересня 2002 року, «Джеймс та інші проти Тринідаду і Тобаго» (*James and Others v. Trinidad and Tobago*); 7 та 18 серпня 2000 року, 26 травня 2001 року, «Гаїтянці та громадяни Домініканської Республіки гаїтянського походження у Домініканській Республіці проти Домініканської Республіки» (*Haitians and Dominican Nationals of Haitian Origin in the Dominican Republic v. Dominican Republic*); 10 серпня 2000 року, 12 листопада 2000 року, 30 травня 2001 року, «Альварес та інші проти Колумбії» (*Alvarez et al v. Colombia*); рішення від 21 червня 2002 року, «Гілейр, Константін, Бенджамін та інші проти Тринідаду і Тобаго» (*Hilaire, Constantine, Benjamin and Others v. Trinidad and Tobago*).

Що стосується діапазону запобіжних заходів Міжамериканської комісії з прав людини, він визначається рекомендаціями, ухваленими нею у зв'язку з індивідуальними клопотаннями. У справі «Лоайза Тамайо проти Перу» (рішення від 17 вересня 1997 року) (Inter-Am. Ct. H. R. (серія C) № 33 (1997)) Міжамериканський суд з прав людини зазначив, що держава «має зобов'язання робити все можливе для виконання рекомендацій такого органу захисту як Міжамериканська комісія, яка справді є одним з провідних органів Організації Американських Держав і функція якої полягає у "сприянні поважанню й захисту прав людини" ...»

У двох розпорядженнях щодо вжиття тимчасових заходів Міжамериканський суд з прав людини постановив, що держави-учасниці Американської конвенції з прав людини «повинні повністю й добросовісно (*pacta sunt servanda*) виконувати всі положення Конвенції, у тому числі й ті, що стосуються діяльності двох наглядових органів Американської конвенції [Суду та Комісії]; і що, з огляду на засадничу мету Конвенції — гарантувати ефективний захист прав людини (статті 1 (1), 2, 51 і 63 (2)), держави-учасниці повинні утримуватися від дій, які можуть зашкодити *restitutio in integrum* прав стверджуваних жертв» (див. розпорядження від 25 травня та 25 вересня 1999 року, видані в справі «Джеймс та інші проти Тринідаду і Тобаго»).

Тимчасові заходи та Міжнародний суд

50. Стаття 41 Статуту Міжнародного суду передбачає ухвалення тимчасових заходів (див. пункт 41 вище).

Міжнародний суд неодноразово зазначав у своїх рішеннях, що метою тимчасових заходів є збереження відповідних прав сторін спору (див., серед інших джерел, справу «Нікарагуа проти Сполучених Штатів Америки» (*Nicaragua v. United States of America*), рішення від 27 червня 1986 року). У розпорядженні від 13 вересня 1993 року у справі «Застосування Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього («Боснія і Герцеговина проти Югославії») (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia)*) Міжнародний суд заявив (п. 35), що правоздатність Суду визначати тимчасові заходи:

«... має на меті збереження відповідних прав сторін до ухвалення Судом рішення по суті справи і ґрунтується на посилці, що не можна завдавати непоправної шкоди правам, які є предметом судового спору; і ... Суд повинен намагатися зберегти за допомогою таких заходів права, які, як Суд може згодом вирішити, належать або заявникові, або відповідачеві».

51. У справі «Лагранд» («Німеччина проти Сполучених Штатів Америки») (*LaGrand (Germany v. United States of America)*) (рішення від 27 червня 2001 року) Міжнародний суд зазначив:

«102. ... Мета й призначення Статуту полягає в тому, щоб дати Суду змогу виконувати передбачені для нього функції, і зокрема головну з них — функцію судового вирішення міжнародних спорів шляхом прийняття зобов'язуючих рішень відповідно до статті 59 Статуту. Контекст, у якому слід бачити місце статті 41 у Статуті, полягає в тому, щоб не допустити перешкоджання виконанню Судом його функцій внаслідок незбереження відповідних прав сторін спору, що його розглядає Суд. З мети й призначення Суду, а також із зазначених у статті 41 умов, бачених у їхньому контексті, впливає, що правоздатність визначати тимчасові заходи передбачає, що такі заходи повинні бути зобов'язуючими, оскільки ця правоздатність ґрунтується на необхідності, коли цього вимагають обставини, оберігати й захищати від шкоди права сторін, які буде встановлено в остаточному рішенні Суду. Твердження, що тимчасові заходи, вказані відповідно до статті 41, можуть не бути зобов'язуючими, несумісне з метою й призначенням цієї статті.

103. Споріднена причина, яка вказує на зобов'язуючий характер виданих відповідно до статті 41 розпоряджень і якій Суд надає значення, — це існування принципу, який вже було визнано Постійним Міжнародним Судом, коли він вказав на "принцип, що його загально визнано міжнародними судами, а крім того, вмонтовано у велику кількість конвенцій, ... щодо того, що сторони справи повинні утримуватися від будь-яких заходів, які можуть зашкодити виконанню майбутнього рішення, і взагалі, не допускати жод-

них кроків будь-якого характеру, здатних поглибити або розширити спір" ("Електрична компанія Софії та Болгарії" (*Electricity Company of Sofia and Bulgaria*), розпорядження від 5 грудня 1939, Р. С. I. J., серія А/В, № 79, с. 199)».

Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року (Віденська конвенція 1969 року)

52. У статті 31 Віденської конвенції 1969 року, озаглавленій «Загальне правило тлумачення», сказано:

«1. Договір повинен тлумачитися добросовісно, відповідно до звичайного значення, яке слід надавати термінам договору в їхньому контексті, а також у світлі предмета й цілей договору.

2. Для цілей тлумачення договору контекст охоплює, крім тексту, включаючи преамбулу й додатки:

- a) будь-яку угоду, яка стосується договору і яку було досягнуто між усіма учасниками у зв'язку з укладенням договору;
- b) будь-який документ, складений одним або кількома учасниками у зв'язку з укладенням договору і визнаний іншими учасниками документом, що пов'язаний з договором.

3. Поряд з контекстом повинні враховуватись:

- a) будь-яка наступна угода між учасниками щодо тлумачення договору або застосування його положень;
- b) будь-яка наступна практика застосування договору, яка встановлює угоду учасників щодо його тлумачення;
- c) будь-які відповідні норми міжнародного права, що застосовуються у взаєминах між учасниками.

4. Особливого значення надається термінові в тому випадку, коли встановлено, що учасники мали саме такий намір».

IV. ІНШІ ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ МАТЕРІАЛИ

53. У повідомленні організації «Емнесті Інтернешнл» (*Amnesty International*) Комітетові Організації Об'єднаних Націй проти тортур, оприлюдненому в жовтні 1999 року, «Емнесті Інтернешнл» заявила:

«... "Емнесті Інтернешнл" залишається занепокоєною у зв'язку з тим, що Узбекистан не виконує своїх договірних зобов'язань у повному обсязі, попри численні широкомасштабні й офіційно санкціоновані ініціативи у сферах правозахисної освіти, демократизації, судової та законодавчої реформ, покликані привести національне законодавство до міжнародних норм.

З грудня 1997 року, коли кілька вбивств посадовців правоохоронних органів у Наманганській області викликали хвилю масових затримань і арештів, ор-

ганізація одержує дедалі більше повідомлень про погане поводження правоохоронців та застосування ними тортур щодо осіб, підозрюваних у тому, що вони є членами незалежних ісламських конгрегацій або послідовниками незалежних імамів (ісламських провідників). Сотні цих так званих "ваххабітів" були засуджені до довгих термінів позбавлення волі в результаті судових процесів, які далеко не відповідали міжнародним стандартам справедливого правосуддя. Занепокоєння організації посилилося в лютому 1999 року, коли сотні осіб, чоловіків та жінок, було затримано після повідомлень про шість вибухів бомб у столиці країни Ташкенті. Цього разу до числа заарештованих, що зазнавали поганого поводження й катування, потрапили особи, котрих підозрювали у підтримці заборонених опозиційних політичних партій і рухів "Ерк" та "Бірлик", у тому числі члени їхніх сімей та незалежні спостерігачі за дотриманням прав людини, а також гадані послідовники заборонених ісламських опозиційних партій та рухів, таких як "Хізб-ут-Тахрір" ("*Hizb-ut-Tahrir*"). Якщо не у всіх, то у більшості таких випадків, які стали відомі "Емнесті Інтернешнл", затриманим не було надано можливості швидко зв'язатися з адвокатом за власним вибором, зі своїми сім'ями та медичними працівниками. Ніхто з-поміж відповідальних представників та органів влади, від прокурорів до судів усіх рівнів та уповноваженого парламенту з прав людини, не розпочинав своєчасних, повних та незалежних розслідувань у зв'язку з широко поширеними твердженнями про катування та погане поводження. Згідно з незалежними джерелами, які заслуговують на довіру, на судових процесах звично фігурували як докази зізнання, одержані, як повідомлялося, під тортурями, і в багатьох справах з числа розглянутих "Емнесті Інтернешнл" саме вони ставали підставою для визнання підсудних винними. "Емнесті Інтернешнл" стурбована заявами узбецьких посадовців, у тому числі Президента Узбекистану, зробленими як після вбивств у Намангані, так і після вибухів бомб у Ташкенті, оскільки, хоча в них і не висловлено прямого схвалення застосування насильства агентами держави проти окремих груп населення, однак їх можна сприймати щонайменше як такі, що свідчать про поблажливість до використання таких незаконних методів, як катування та погане поводження. У квітні 1999 року, наприклад, Президент Каримов, якого представляють гарантом демократії та прав людини, публічно заявив, що готовий відірвати голови двомстам людям, щоб захистити свободу й стабільність в Узбекистані... "Емнесті Інтернешнл" занепокоєна тим, що такі заяви, на тлі незмінної нездатності органів влади ініціювати неупереджені й ретельні розслідування у зв'язку з твердженнями про катування та погане поводження, можуть створити враження, що катування та погане поводження з боку посадовців правоохоронних органів прийнятні і навіть необхідні і що вони [посадовці] можуть поводитися так цілком безкарно.

Це повідомлення не претендує на роль всестороннього дослідження проблеми катування та поганого поводження в Узбекистані. Натомість увагу в

ньому зосереджено на статтях Конвенції, котрі найбільше стосуються найнагальніших з-поміж тих питань, якими нині переймається "Емнесті Інтернешнл".

Нездатність забезпечити, щоб усі акти тортур вважалися правопорушеннями згідно з кримінальним законодавством (стаття 4)

Узбекистан не виконує в повному обсязі вимоги статті 4 Конвенції щодо забезпечення того, щоб усі акти тортур вважалися правопорушеннями згідно з кримінальним законодавством і щоб за такі правопорушення були передбачені відповідні покарання з урахуванням їхньої тяжкості.

Хоча конституція забороняє акти тортур, а кримінальний кодекс передбачає за них покарання, проте ні там, ні там не дається визначення тортури відповідно до статті 1 Конвенції. Пункт 2 статті 26 Конституції Узбекистану містить гарантію того, що проти жодної особи не дозволяється застосовувати тортури, силу або інші жорстокі чи такі, що принижують людську гідність, види поведіння.

Стаття 235 кримінального кодексу визнає кримінальним злочином застосування примусу з метою добитися зізнання. Хоча в цій статті прямо зазначені заборонені методи примусу (побої, нанесення тяжких та легких тілесних ушкоджень, тортури) і конкретно вказані [можливі] правопорушники (офіцери, що проводять слідство й допити, прокурори), та все ж її визначення тортур є набагато вужчим, ніж те, що міститься в статті 1 Конвенції. Максимальне покарання, передбачене цією статтею, — позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років.

Інші статті, у тому числі стаття 110 Кримінального кодексу Узбекистану, передбачають покарання за різні види загроз застосування фізичного насильства, проте в них конкретно не згадуються агенти держави... В узбецькій пресі повідомлялося про порушення справ проти посадовців правоохоронних органів за використання ними заборонених методів при затримці й допиті підозрюваних. Однак, за інформацією "Емнесті Інтернешнл", упродовж розглядуваного періоду жодному з правоохоронців, на яких вказувалося як на виконавців актів тортур і справи яких організація взяла на контроль, не було пред'явлено обвинувачень за згаданими вище статтями кримінального кодексу...

Раз по раз до "Емнесті Інтернешнл" надходять варті довіри повідомлення про те, що підозрюваним було відмовлено в доступі до адвоката за власним вибором. Часто посадовці правоохоронних органів надають адвокатам дозвіл на відвідання підозрюваного тільки після його кількадечного перебування під вартою, і саме в цей період ризик катування або поганого поводження є найбільшим. У багатьох випадках правоохоронці надають доступ до адвоката тільки після того, як підозрюваний підпише зізнання. Якщо ж адвокатам дозволено зустрічатися з клієнтами, то ці зустрічі зазвичай відбуваються нечасто, оскільки адвокатам важко добитися передбаченого зако-

ном необмеженого доступу до клієнта. Адвокати захисту рідко коли дістають дозвіл бути присутніми на всіх стадіях слідства...

Стаття 17 кримінально-процесуального кодексу експліцитно забороняє застосування тортур і зобов'язує суддів, прокурорів, слідчих та допитувачів поважати честь і гідність особи на кожній стадії судового провадження. Однак "Емнесті Інтернешнл" одержує незліченні повідомлення з різних джерел — колишніх ув'язнених, родичів ув'язнених, адвокатів захисту, спостерігачів за дотриманням прав людини, міжнародних правозахисних організацій, дипломатів, копій судових документів — про те, що посадовці правоохоронних органів продовжують звично порушувати свої правові зобов'язання не піддавати жодну особу тортурам або жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню.

...

Умови ув'язнення

За повідомленнями, умови, в яких затримані особи перебувають у досудовий період, настільки погані, що їх можна вважати виявом жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження. У 1997 році влада Узбекистану визнала, що умови в ізоляторах тимчасового утримання далеко не відповідають основним мінімальним стандартам ООН щодо поводження з в'язнями. Перенаселеність є нормою, так що одне місце на двоярусних нарах займають двоє в'язнів, які сплять по черзі. Неадекватні санітарні умови, дефіцит їжі та основних медикаментів посилюють ризик такого захворювання, як туберкульоз. Колишні в'язні описують карцери як підземні "діри" площею один квадратний метр, в яких стояти можна лише поблизу дверей. За їхніми розповідями, решта карцеру тільки 1,5 метра в висоту, так що в'язень може лише сісти навпочіпки або на підлогу. Також розповідають, що камери кишать паразитами. Як і у випадку умов у "коридорі смерті", ці твердження важко перевірити незалежно, оскільки влада Узбекистану відмовляється допустити туди незалежних спостерігачів».

54. У своїй Щорічній доповіді від 28 травня 2002 року «Емнесті Інтернешнл» зазначила щодо Узбекистану:

«Не зменшувався потік повідомлень про погане поводження і тортури, що їх зазнають від посадовців правоохоронних органів особи, які, як стверджується, є прихильниками заборонених ісламістських опозиційних партій та рухів, таких як "Хізб-ут-Тахрір". Тисячі правовірних мусульман і десятки членів та прихильників заборонених нерелігійних політичних опозиційних партій і рухів "Ерк" та "Бірлік" відбувають довгі терміни позбавлення волі після того, як в результаті необ'єктивно проведених судових процесів їх було визнано винними у членстві в нелегальній партії, поширенні нелегальної літератури та антидержавної діяльності. Продовжували надходити повідомлення про те, що ув'язнені правовірні мусульмани зазнавали особливо жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження в

місцях позбавлення волі, особливо в тюремних таборах. Кілька в'язнів, і серед них відомий захисник прав людини, померли, перебуваючи під вартою, — як стверджується, в результаті тортур. Щонайменше в 22 випадках судові процеси, які, за повідомленнями, були необ'єктивними, закінчилися винесенням смертного вироку, і принаймні чотири вироки було виконано.

...

У листопаді Мухаммада Саліха (*Muhammad Salih*), керівника забороненої опозиційної Демократичної партії "Ерк" у вигнанні, було затримано чеською поліцією в аеропорту м. Прага, Чехія. Було видано розпорядження про його запобіжне ув'язнення на період розгляду прохання Узбекистану про екстрадицію. У грудні, після того як міський суд Праги ухвалив рішення проти його екстрадиції до Узбекистану, його було звільнено, і він повернувся до Норвегії, де йому було надано статус біженця ще 1999 року.

У вересні президент Каримов публічно заявив, що щороку страчується близько 100 осіб. У жовтні кількість правопорушень, за які передбачено смертну кару, було зменшено до чотирьох.

Твердження про тортури та погане поводження

Не зменшувався потік повідомлень про погане поводження й тортури, що їх зазнають від посадовців правоохоронних органів особи, у тому числі жінки, які, як стверджується, є прихильниками заборонених ісламістських опозиційних партій та рухів. Тисячі правовірних мусульман і десятки членів та прихильників заборонених нерелігійних політичних опозиційних партій і рухів "Ерк" та "Бірлик" відбувають довгі терміни позбавлення волі після того, як в результаті необ'єктивно проведених судових процесів їх було визнано винними у членстві в нелегальній партії, поширенні нелегальної літератури та антидержавній діяльності. За повідомленнями, суди систематично відмовлялися розслідувати або взяти до уваги твердження підсудних про катування. Підсудні, обвинувачені в злочинній діяльності неполітичного характеру, також, як повідомляється, зазнають катування та поганого поводження в ізоляторах тимчасового утримання, коли від них намагаються добитися зізнання.

Продовжували надходити повідомлення про те, що ув'язнені правовірні мусульмани зазнавали особливо жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження в місцях позбавлення волі, особливо в тюремних таборах суворого режиму...

...

У червні 73 етнічних таджиків, жителів гірських сіл, було визнано винними в співробітництві з ІРУ [Ісламським Рухом Узбекистану] під час їхнього вторгнення в Узбекистан у серпні 2000 року і засуджено на строки від трьох до 18 років позбавлення волі в результаті проведених у закритому режимі чотирьох окремих судових процесів. Це сталося попри те, що уряд раніше

запевнив Комітет ООН з прав людини, що заходи щодо виселення жителів сіл здійснювалися з метою поліпшення умов проживання цих людей і що проти цих примусово переселених жителів сіл не буде порушено кримінальних справ. Групові суди, які було розпочато одночасно і без попереднього повідомлення наприкінці травня в Ташкенті, проходили нарізно в будинках суду, оточених кордонами озброєних поліцейських. Повідомлялося, що родичів, які намагалися потрапити на судові засідання, залякували, і робилися спроби примусити їх виїхати з міста.

Лише одному іноземному спостерігачеві, що представляв неурядову організацію *"Human Rights Watch"*, було надано дозвіл бути присутнім на одному з судів. Усі інші, в тому числі іноземні дипломати, місцеві спостерігачі за дотриманням прав людини та представники ЗМІ, дістали відмову.

За словами спостерігача від *"Human Rights Watch"*, прокуратура не надала жодних суттєвих доказів вини підсудних. Стверджувалося, що всі підсудні були позбавлені будь-яких контактів аж до початку суду і не одержали права бути представленими адвокатом за власним вибором. Як повідомлялося, на процесі підсудні відмовилися від своїх зізнань, заявивши, що їх піддавали тортурам, щоб добитися від них зізнання за сфабрикованими обвинуваченнями. Вони стверджували, що їх примушували запам'ятати й повторити наперед підготовлені зізнання перед відеокамерою. Дехто з цих чоловіків показав суду на своєму тілі сліди, за їхніми словами, від тортур. Проте суд не взяв до уваги жодних з цих тверджень.

...»

V. ПРАКТИКА СУДУ ВІДПОВІДНО ДО ПРАВИЛА 39 РЕГЛАМЕНТУ СУДУ

55. Правило 39 Регламенту Суду надає палаті або, коли це доцільно, її голові правоздатність вказувати, які тимчасові заходи вона [палата] вважає за доцільне вжити. Минула практика свідчить, що, в принципі, пропозиції тимчасових заходів відповідно до правила 39 робляться тоді, коли існує безпосередня загроза життю заявника або загроза застосування щодо нього тортур або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Загалом такі пропозиції містять посилання на статті 2 і 3 Конвенції й пов'язані з депортацією, екстрадицією або репатріацією особи до країни її походження (якою може бути Висока Договірна Сторона або інша держава) країною, проти якої було подано скаргу.

56. Правило 36 Процедурного регламенту Європейської комісії з прав людини передбачає:

«Комісія, або в позасесійний період її голова, може вказати сторонам на будь-який тимчасовий захід, прийняття якого видається доцільним в інтересах сторін або в інтересах належного провадження у справі».

ЩОДО ПРАВА

ІІІ. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 2 І 3 КОНВЕНЦІЇ

57. Заявники стверджували, що їхня екстрадиція до Узбекистану становила порушення статей 2 і 3 Конвенції, в яких сказано:

Стаття 2

«1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який законом передбачено таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що його вчинено на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- a) при захисті будь-якої особи від незаконного насильства;
- b) при здійсненні законного арешту або для запобігання втечі особи, яка законно тримається під вартою;
- c) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання».

Стаття 3

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

Суд вирішив, що цю скаргу слід розглянути за статтею 3.

А. Аргументи сторін

1. Подання заявників

58. Адвокати, які представляли заявників, повідомили, що не змогли зв'язатися з заявниками після їхньої екстрадиції ні по телефону, ні шляхом листування і не одержали відповіді на прохання побачитися з ними ні від турецьких, ні від узбецьких органів влади. У цьому зв'язку вони зауважили, що в узбецьких тюрмах погані умови, а в'язнів піддають тортурам.

59. На обґрунтування своїх тверджень вони послалися на повідомлення міжнародних органів, відповідальних за розслідування порушень прав людини, в яких засуджується адміністративна практика застосування тортур та інших форм поганого поводження з політичними дисидентами, а також репресивна політика узбецького режиму щодо дисидентів.

60. Вони стверджували, що заявники навели відповідні докази під час провадження щодо їхньої екстрадиції в Туреччині, які спростовують обвинувачення

на їхню адресу. Отже, той факт, що заявники, яким було відмовлено у праві на одержання юридичної допомоги від адвоката за їхнім вибором, повністю визнали свою вину за тими самими обвинуваченнями перед владою Узбекистану, свідчить, що за допомогою тортур і поганого поводження їх примусили «зізнатись» у злочинах, яких вони не скоювали.

Подання Уряду

61. Уряд стверджував, що у провадженнях щодо екстрадиції стаття 3 Конвенції повинна застосовуватися лише у тих випадках, коли немає сумнівів щодо того, що за кордоном особа, про яку йдеться, неодмінно зазнає поводження або покарання, проти якого висловлюються заперечення, і коли ця особа переконливо довела існування вагомих підстав вважати, що їй загрожує катування або погане поводження.

62. Уряд зауважив, що заявники були екстрадовані після одержання від влади Узбекистану відповідних гарантій. Ці гарантії містили зобов'язання не засуджувати заявників до вищої міри покарання, не піддавати заявників катуванню або поганому поводженню і не проводити загальної конфіскації їхнього майна. Влада Узбекистану запевнила, що «Узбекистан, будучи учасником Конвенції ООН проти тортур, визнає й підтверджує свої зобов'язання щодо додержання положень зазначеної Конвенції стосовно як Туреччини, так і міжнародної спільноти в цілому». Уряд також зауважив, що повідомлення правозахисних організацій не містили жодної інформації на підтвердження заяв про поводження, несумісне з вимогами статті 3.

63. З приводу того, чи були гарантії достатніми для унеможливлення будь-якого ризику, Уряд заявив, що обставини даної справи відрізнялися від обставин справи «Сьорінг проти Сполученого Королівства» (*Soering v. the United Kingdom*) (рішення від 7 липня 1989 року, серія А, № 161), у якій Суд постановив, що «рішення екстрадувати заявника до Сполучених Штатів становитиме, в разі його виконання, порушення статті 3» (п. 111). У цьому зв'язку він зазначив, що заявники, яких було обвинувачено в терористичних актах, були засуджені, відповідно, до двадцяти та одинадцяти років позбавлення волі і що на судовому процесі над ними були присутні близько вісімдесяти чоловік, у тому числі співробітники турецького та інших посольств, а також представники «*Helsinki Watch*». Уряд додав, що у тюрмі в Узбекистані заявники мали зустріч з двома представниками посольства Туреччини і повідомили їх, що не зазнавали поганого поводження після своєї екстрадиції з Туреччини — ні до суду, ні після нього. У світлі цих доказів, і з урахуванням критеріїв, зазначених у справі «Круз Варас та інші проти Швеції» (*Cruz Varas and Others v. Sweden*) (рішення від 20 березня 1991 року, серія А, № 201), для заявників не існувало реального ризику зазнати тортур або переслідувань в Узбекистані.

64. Уряд стверджував, що статтю 3 не слід тлумачити таким чином, щоб межі відповідальності держави, яка здійснює екстрадицію, ставали невизначеними. Відповідальність держави повинна закінчуватись у той момент, коли піддану

екстрадиції особу визнано винною і вона почала відбувати покарання. Неприпустимою натяжкою при тлумаченні статті 3 стало б рішення про те, що, екстрадувавши підозрюваного відповідно до умов договорів про екстрадицію, держава, що здійснила екстрадицію, тим самим піддала його тому поведженню чи покаранню, якого він зазнав після того, як його було визнано винним і засуджено в державі, якій його було передано. Таке рішення було б несумісним з правами, передбаченими міжнародними договорами, і суперечило б нормам міжнародного судового процесу, оскільки означало б можливість винесення ухвал щодо внутрішніх справ іноземних держав, які не є учасниками Конвенції. Воно могло б завдати серйозної шкоди державі-учасниці договору, обмеживши її здатність співробітничати з іншими в боротьбі проти міжнародного тероризму та організованої злочинності.

В. Оцінка Суду

65. Суд нагадав, що, відповідно до усталеного міжнародного права та згідно з умовами своїх зобов'язань за договорами, включаючи Конвенцію, держави-учасниці мають право вирішувати питання в'їзду, проживання та вислання іноземців. Ні Конвенція, ні протоколи до неї не передбачають права на політичний притулок («Вільвараджа та інші проти Сполученого Королівства» (*Vilvarajah and Others v. the United Kingdom*), 30 жовтня 1991 року, серія А, № 215, с. 34, п. 102).

66. Водночас, згідно з усталеною практикою Суду, екстрадиція, здійснювана державою-учасницею, може становити предмет провадження за статтею 3, і, отже, держава може виявитися відповідальною згідно з Конвенцією за наявності вагомих підстав вважати, що екстрадиція особи піддасть її реальному ризикові поведження, несумісного з вимогами статті 3. Визначення такої відповідальності неодмінно пов'язане з оцінкою відповідності умов у країні, що добивається екстрадиції, стандартам, передбаченим статтею 3 Конвенції. Проте тут не йдеться про судові рішення щодо відповідальності приймаючої країни або про притягнення її до відповідальності згідно з загальним міжнародним правом, цією Конвенцією тощо. Відповідальність, що настає або може настати відповідно до Конвенції, — це відповідальність держави-учасниці за те, що, здійснивши екстрадицію, вона вчинила дію, внаслідок якої особу було піддано забороненому поганому поведженню («Сьорінг», згадано вище, с. 35, пп. 89–91).

67. Суд нагадав, що при визначенні наявності суттєвих підстав вважати, що існує реальний ризик поведження, несумісного з вимогами статті 3, він враховує всі подані йому матеріали або, якщо це необхідно, матеріали, одержані *proprio motu* («Вільвараджа та інші», згадано вище, с. 36, п. 107).

68. Оскільки в подібних справах відповідальність держав-учасниць за статтею 3 настає внаслідок вчинення дії, що піддає особу ризику поганого поведження, існування такого ризику слід оцінити перш за все з урахуванням тих фактів, які були або могли бути відомі державі-учасниці на час вислання; проте Суду не забороняється взяти до уваги й інформацію, що стає відомою після

вислання. Це може бути важливим для підтвердження або спростування оцінки, зробленої державою-учасницею, або обґрунтованості чи необґрунтованості побоювань заявника («Круз Варас та інші», згадано вище, с. 30, п. 76).

69. Суд нагадав, що дія статті 3 поширюється лише на таке погане поводження, яке відповідає мінімальному рівневі жорстокості. Оцінка цього мінімуму є, за природою речей, відносною; вона залежить від усіх обставин справи, як-от характер та контекст поводження чи покарання, спосіб та метод його виконання, його тривалість та фізичні або психологічні наслідки («Сьорінг», згадано вище, с. 39, п. 100).

70. Суд підкреслив, що відповідальність за статтею 3 може настати лише тоді, коли встановлено, що за конкретних обставин справи існував реальний ризик того, що заявників буде піддано поводженню, несумісному зі статтею 3.

71. Суд зважив на те, що представники заявників у своїх аргументах послалися на висновки розслідувань міжнародних правозахисних органів, які засудили адміністративну практику катувань та інших форм поганого поводження з політичними дисидентами та репресивну політику узбецького режиму щодо таких дисидентів. Він взяв до уваги твердження «Емнесті Інтернешнл», в якому, *inter alia*, сказано: «Не зменшувався потік повідомлень про погане поводження й тортури, що їх зазнають від посадовців правоохоронних органів особи, у тому числі жінки, які, як стверджується, є прихильниками заборонених ісламістських опозиційних партій та рухів» (див. пункти 53–54 вище).

72. Необхідних стандартів доведеності справді може бути досягнуто за наявності кількох достатньо сильних, чітких та несуперечливих висновків або неспростованих припущень («Айдін проти Туреччини» (*Aydin v. Turkey*), 25 вересня 1997 року, *Reports* 1997-VI, с. 1888, п. 73), проте їхню доказову цінність слід визначати з огляду на обставини конкретної справи та на серйозність і природу обвинувачення, яке може бути висунуто проти держави-відповідача на їх підставі.

У даній справі Суд зауважив, що попри значне занепокоєння, підстави для якого дають такі висновки, у них ідеться лише про загальну ситуацію в Узбекистані. Вони не містять жодних підтверджень конкретних обвинувальних тверджень заявників у даній справі, які мають бути підкріплені іншими доказами.

73. Суд взяв до уваги твердження представників заявників про те, що вони не мали змоги зв'язатися з заявниками після екстрадиції, а тому їм було важко здобути докази на підтвердження наведеної в документах версії подій, на якій наполягали заявники.

74. З приводу оспорюваних фактів справи Суд вирішив на підставі наявних доказів, що остаточні висновки за фактами зробити неможливо, оскільки заявників було позбавлено можливості подавати клопотання про проведення додаткових слідчих дій з метою одержання свідчень на підтвердження їхніх аргументів щодо порушення вимог статті 3.

75. У даній справі Суд зважив на запевнення Уряду Туреччини про те, що клопотання про екстрадицію було задоволено після одержання гарантій від Уряду Узбекистану. Суд зауважив, що гарантії того, що «[в]ласність заявників не підлягатиме загальній конфіскації, а заявники не зазнаватимуть катування і не будуть засуджені до вищої міри покарання», були надані прокурором Узбекистану, котрий додав: «Узбекистан, будучи учасником Конвенції ООН проти тортур, визнає й підтверджує свої зобов'язання щодо додержання положень зазначеної Конвенції стосовно як Туреччини, так і міжнародної спільноти в цілому» (див. пункт 29 вище).

76. Суд формально взяв до уваги зміст дипломатичних нот з боку Уряду Узбекистану, які Уряд Туреччини надав Суду для ознайомлення, а також рішення Верховного Суду Узбекистану, що визнав заявників винними у правопорушеннях, у яких їх обвинувачували, і засудив їх до позбавлення волі, відповідно, на строк двадцять та одинадцять років (див. пункти 30, 31 та 33 вище). Суд врахував і те, що твердження представників заявників про несумісне з вимогами статті 3 поводження з заявниками в Узбекистані не знайшли підтвердження в медичних довідках, наданих тюремними лікарями у в'язницях, в яких утримуються пани Маматкулов та Абдурасулович (див. пункт 35 вище).

77. З огляду на обставини справи та наявні матеріали, Суд визнав, що немає достатніх доказів, які дозволяли б зробити висновок про факт порушення статті 3 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

78. Заявники поскаржилися на необ'єктивність провадження щодо їхньої екстрадиції в Туреччині та кримінального провадження проти них в Узбекистані. Вони апелювали до пункту 1 статті 6 Конвенції, у відповідній частині якої сказано:

«1. Кожен ... при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на ... розгляд ... незалежним і безстороннім судом, встановленим законом».

А. Провадження щодо екстрадиції в Туреччині

79. У скарзі заявники стверджували, що розгляд їхньої справи в кримінальному суді, який ухвалив рішення про екстрадицію, не був об'єктивним, оскільки вони не мали змоги ознайомитися з усіма матеріалами справи, а також висловити свої аргументи щодо характеристики правопорушень, у вчиненні яких їх обвинувачували.

Застосовність пункту 1 статті 6

80. Суд нагадав, що, відповідно до змісту пункту 1 статті 6 Конвенції, вирішення питань в'їзду, проживання та вислання іноземців не мають стосунку до

визначення цивільних прав чи обов'язків заявника та рішення щодо кримінального обвинувачення проти даної особи («Маауїя проти Франції» (*Maouiia v. France*) [GC], № 39652/98, п. 40, ECHR 2000-X).

81. Отже, пункт 1 статті 6 не є застосовним до даного випадку.

В. Кримінальне провадження в Узбекистані

82. Заявники стверджували, що в країні їхнього походження не існувало можливості справедливого процесу над ними і що загроза того, що їх засудять до смертної кари і стратять, була реальною. У цьому зв'язку вони доводили, що судова влада Узбекистану не є незалежною від виконавчої влади.

83. За твердженнями представників заявників, до початку суду їх підопічні були позбавлені будь-яких контактів і не дістали дозволу бути представленими адвокатом за власним вибором. За словами представників, зізнання, що стали підставою для визнання підсудних винними, були здобуті під тортурами.

84. Уряд зазначив, що екстрадиція заявників не могла спричинити відповідальності Уряду Туреччини за пунктом 1 статті 6 Конвенції.

85. Суд нагадав, що у згаданій вище справі Сьорінга (с. 45, п. 113) він зазначив:

«Праву на справедливий судовий розгляд кримінальної справи, втіленому в статті 6, відведено важливе місце в демократичному суспільстві. Суд не виключає можливості настання відповідальності виключно за статтею 6 внаслідок рішення про екстрадицію за обставин, коли в країні, що добивалась екстрадиції, право біженця на справедливий суд було або може бути грубо знехтувано...»

86. Суд зауважив, що в даній справі заявників було передано органам влади Узбекистану 27 березня 1999 року. 28 червня 1999 року Верховний Суд Узбекистану визнав пана Маматкулова і пана Абдурасуловича винними у різних правопорушеннях і засудив їх, відповідно, до позбавлення волі на строк двадцять та одинадцять років (див. пункт 33 вище).

87. З огляду на наявні матеріали, Суд визнав недоведеним те, що для пана Маматкулова і пана Абдурасуловича в разі їхньої екстрадиції існувала реальна загроза зазнати тортур або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження.

Спираючись на свої висновки за статтею 3 (див. пункти 73–77 вище), Суд визнав, що наявні у нього докази не свідчать про те, що заявників було позбавлено права на справедливий суд.

Отже, тут не може йтися про відповідальність за пунктом 1 статті 6 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 34 КОНВЕНЦІЇ

88. Представники заявників стверджували, що, екстрадувавши пана Маматкулова і пана Абдурасуловича, попри вказаний Судом відповідно до правила 39 Регламенту Суду запобіжний захід, Туреччина не виконала своїх зобов'язань за статтею 34 Конвенції.

Стаття 34 Конвенції передбачає:

«Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, що вважають себе потерпілими від порушення однією з Високих Договірних Сторін прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати ніяким чином ефективному здійсненню цього права».

У пункті 1 правила 39 Регламенту Суду сказано:

«1. Палата або, коли це доцільно, її голова може — на прохання сторони чи будь-якої іншої заінтересованої особи або з власної ініціативи — вказати сторонам, який тимчасовий захід, на її думку, слід вжити в інтересах сторін або в інтересах належного провадження у справі.

2. Повідомлення про ці заходи негайно передається до Комітету міністрів.

3. Палата може вимагати від сторін надання інформації стосовно будь-якого питання, пов'язаного із здійсненням будь-якого тимчасового заходу».

А. Подання сторін

89. За словами представників заявників, хоча вони неодноразово просили органи влади дозволити їм поспілкуватися зі своїми підопічними після їхньої екстрадиції, та не змогли добитися цього, і в результаті стало неможливим проведення додаткових слідчих дій з метою одержання свідчень на підтвердження аргументів заявників щодо порушення вимог статті 3. Насамкінець вони зауважили, що екстрадиція заявників реально завадила ефективному представленню заяви у Суді.

90. Уряд зауважив, що стаття 34 Конвенції не дає підстав окремо порушувати питання про відповідальність, оскільки у скарзі з посиланням на зазначене положення йдеться про те ж саме, що і в скарзі заявників за статтею 3 Конвенції, яка, на думку Уряду, є невмотивованою.

91. Що стосується наслідків тимчасового заходу, вказаного Судом у даній справі відповідно до правила 39, Уряд послався на згадане вище рішення у справі «Круз Варас та інші» як підставу для твердження про те, що держави-учасниці юридично не зобов'язані виконувати такі вказівки.

В. Оцінка Суду

1. Загальні міркування

92. Як Суд вже заявляв раніше, колишні статті 25 та 46 Конвенції важливі для ефективності системи, оскільки вони окреслюють відповідальність Комісії та Суду за «забезпечення додержання Високими Договірними Сторонами своїх зобов'язань» (стаття 19) шляхом визначення їхньої компетенції розглядати скарги на стверджувані порушення зазначених у Конвенції прав та свобод. При тлумаченні цих ключових положень Суд повинен зважати на особливий характер Конвенції як угоди щодо колективного втілення прав людини та основних свобод (див., *mutatis mutandis*, «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*) (попередні заперечення), 23 березня 1995 року, серія А, № 310, п. 70).

93. Призначення та мета Конвенції як інструмента захисту осіб вимагають такого тлумачення й застосування її положень, щоб її гарантії були практичними та ефективними складовими системи розгляду індивідуальних заяв. Крім того, будь-яке тлумачення гарантованих прав і свобод повинне узгоджуватися із «загальним духом Конвенції — інструмента, покликаного захищати ідеали та цінності демократичного суспільства та сприяти їх втіленню в життя» («Сьорінг», згадано вище, п. 87; *mutatis mutandis*, «Класс та інші проти Німеччини» (*Klass and Others v. Germany*), 6 вересня 1978 року, серія А, № 28, с. 18, п. 34).

94. Принцип, згідно з яким Конвенція є живим інструментом, що його належить тлумачити в світлі умов сьогодення, є нерозривно присутнім в практиці Суду. Суд застосовував цей принцип не лише щодо основних правил Конвенції (див., серед інших джерел, рішення у справах «Сьорінг», згадано вище, п. 102; «Даджен проти Сполученого Королівства» (*Dudgeon v. the United Kingdom*), 22 жовтня 1981 року, серія А, № 45; «X, Y і Z проти Сполученого Королівства» (*X, Y and Z v. the United Kingdom*), 22 квітня 1997 року, *Reports* 1997-II; «V. проти Сполученого Королівства» (*V. v. the United Kingdom*) [GC] № 24888/94, п. 72, ECHR 1999-IX; і «Метьюз проти Сполученого Королівства» (*Matthews v. the United Kingdom*) [GC], № 24833/94, п. 39, ECHR 1999-I), але й при тлумаченні колишніх статей 25 і 46 Конвенції стосовно визнання державою-учасницею юрисдикції інституцій Конвенції («Лоїзиду» (попередні заперечення), згадано вище, п. 71). В останньому рішенні Суд зазначив, що колишні статті 25 і 46 Конвенції не можна тлумачити виключно у відповідності до намірів їхніх авторів, виражених більш ніж сорок років тому. Отже, навіть якби було встановлено, що обмеження, про які йдеться, вважалися припустимими відповідно до зазначених положень у часи, коли Конвенція була ратифікована меншістю Високих Договірних Сторін, це не можна було б вважати «вирішальним» доказом.

95. Далі, зобов'язання не перешкоджати ефективному здійсненню права подавати індивідуальні заяви унеможливує будь-яке перешкодження особі реалізувати своє право подавати скаргу й ефективно аргументувати свою позицію в Суді. Це питання вже розглядалося Судом у його рішеннях. Для ефек-

тивного функціонування системи індивідуальних заяв, інституційованої відповідно до статті 34, конче необхідно, щоб заявники або потенційні заявники могли вільно спілкуватися з Судом, не зазнаючи жодної форми тиску з боку органів влади з вимогою відкликати заяви або внести до них зміни. «Тиск» може полягати не лише в прямому примусі й кричущому залякуванні фактичних або потенційних заявників, членів їх сімей або їхніх юридичних представників, але й у інших неналежних непрямих діях чи контактах, що мають на меті відрадити або відбити охоту заявників від використання передбаченого Конвенцією засобу захисту (див. серед інших джерел, *mutatis mutandis*, рішення у справах «Акдівар та інші проти Туреччини» (*Akdivar and Others v. Turkey*), 16 вересня 1996 року, *Reports* 1996-IV, с. 1219, п. 105; «Курт проти Туреччини» (*Kurt v. Turkey*), 25 травня 1998 року, *Reports* 1998-III, с. 1192, п. 59; «Танрікулу проти Туреччини» (*Tanrikulu v. Turkey*) [GC], № 23763/94, ECHR 1999-IV; «Шарлі проти Туреччини» (*Şarli v. Turkey*), № 24490/94, пп. 85–86, 22 травня 2001 року; і «Орхан проти Туреччини» (*Orhan v. Turkey*), № 25656/94, 18 червня 2002 року).

2. Чи екстрадиція заявників фактично завадила ефективному здійсненню права на особисту заяву

96. Суд зауважив, що, оскільки уряд-відповідач екстрадував заявників, не виконавши заходів, вказаних відповідно до правила 39 Регламенту Суду, постає питання, чи, з огляду на особливий характер стверджуваного порушення статті 3 Конвенції, мало місце порушення статті 34. У даній справі після своєї екстрадиції заявники не змогли підтримувати контакт зі своїми представниками. Суд нагадав у цьому зв'язку, що з поняття ефективного здійснення права на індивідуальну заяву впливає необхідність дотримання впродовж усього провадження у Страсбурзі принципу рівності сторін змагального судового процесу і поважання права заявника мати достатньо часу та необхідні засоби для підготовки своїх аргументів по справі. У даній справі представники заявників не змогли зв'язатися з заявниками попри те, що вони зверталися до органів влади Туреччини й Узбекистану з проханнями про дозвіл на це. Таким чином, заявників було позбавлено можливості звертатися з клопотаннями про проведення додаткових слідчих дій з метою одержання свідчень на підтвердження їхніх аргументів щодо порушення вимог статті 3 Конвенції.

97. Суд вже розглядав питання, чи за відсутності відповідного чітко сформульованого положення в Конвенції можна стверджувати, що її органи володіють, на підставі статті 34 (колишня стаття 25), взятої окремо або у поєднанні з правилом 39 (колишнє правило 36), або будь-якого іншого документа, правоздатністю видавати розпорядження про тимчасові заходи («Круз Варас та інші», згадано вище; «Чонка та інші проти Бельгії» (*Čonka and Others v. Belgium*), № 51564/99, рішення від 13 березня 2001 року). У зазначених випадках він дійшов висновку, що правоздатність ухвалювати зобов'язуючі тимчасові заходи не можна висувати ні зі статті 34 *in fine*, ні з інших джерел, проте рішення не ви-

конувати вказівку, дану відповідно до правила 39, слід вважати обтяжуючою обставиною в разі, якщо Суд згодом визнає факт порушення статті 3 («Круз Варас та інші», згадано вище, с. 36–37, пп. 102 та 103).

У згаданій вище справі «Чонка та інші» Суд, крім того, дійшов такого висновку: «Що стосується труднощів, з якими зіткнулися заявники після їхнього вислання до Словаччини, то, як уявляється, ці труднощі не були настільки значними, щоб завадити їм здійснювати своє право, передбачене статтею 34 Конвенції».

98. Дану справу Суд також розглянув, спираючись на загальні принципи міжнародного права, зокрема ті, що стосуються зобов'язуючої сили тимчасових заходів, вказаних іншими міжнародними судами.

99. Суд нагадав у цьому зв'язку, що Конвенцію слід тлумачити в світлі правил, передбачених Віденською конвенцією про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, у пункті 3 (с) статті 31 якої сказано про необхідність брати до уваги «всі відповідні правила міжнародного права, що застосовуються у взаєминах між сторонами». Суд повинен визначати відповідальність держав на підставі принципів міжнародного права, що діють у даній сфері, водночас беручи до уваги особливий характер Конвенції як інструмента захисту прав людини («Голдер проти Сполученого Королівства» (*Golder v. the United Kingdom*), рішення від 21 лютого 1975 року, серія А, № 18, п. 29). Отже, Конвенцію слід тлумачити таким чином, щоб вона якомога краще узгоджувалася з іншими принципами міжнародного права, частиною якого вона є («Ал-Адсані проти Сполученого Королівства» (*Al-Adsani v. the United Kingdom*) [GC], № 35763/97, п. 60, ECHR 2001-XI).

100. Суд зауважив, що проміжні, тимчасові та запобіжні заходи регулюються різними правилами, в залежності від того, відповідно до якої процедури подано скаргу — процедури оскарження, встановленої для індивідуальних клопотань до органів Організації Об'єднаних Націй чи міжамериканських Суду та Комісії, або процедури вирішення спорів у Міжнародному суді. В одних випадках такі заходи передбачені в самому договорі, в інших — у процедурних правилах (див. пункти 39–44 вище).

101. Суд зауважив, що в ряді нещодавніх рішень та ухвал міжнародні суди підкреслювали важливість і мету тимчасових заходів та вказували на те, що виконання таких заходів необхідне для гарантування ефективності їхніх рішень у справах. У провадженнях, пов'язаних з міжнародними спорами, метою тимчасових заходів є збереження прав сторін, що дає змогу органу, який розглядає спір, забезпечити ефективність наслідків, до яких веде рішення про відповідальність однієї зі сторін змагального судового процесу.

102. У рамках юрисдикції Комітету з прав людини Організації Об'єднаних Націй невиконання тимчасових заходів становить порушення державою своїх юридичних зобов'язань за Міжнародним пактом про цивільні і політичні пра-

ва та Додатковим протоколом до нього, а також її обов'язку співробітничати з Комітетом за процедурою індивідуальних повідомлень (див. пункти 45–46 вище).

Комітет Організації Об'єднаних Націй проти тортур кілька разів розглядав питання щодо невиконання державою-учасницею тимчасових заходів. Він постановив: «[в]иконання тимчасових заходів, що їх Комітет пропонує, коли, на його думку, це доречно, важливе для захисту особи, про яку йдеться, від неправної шкоди, яка, крім усього іншого, може звести нанівець кінцевий результат провадження у Комітеті» (див. пункти 47–48 вище).

У багатьох ухвалах про тимчасові заходи Міжамериканський суд з прав людини заявляв, що, з огляду на засадничу мету Американської конвенції з прав людини, а саме, гарантування ефективного захисту прав людини, «держави-учасниці повинні утримуватися від дій, які можуть зашкодити *restitutio in integrum* прав стверджуваних жертв» (див., серед інших джерел, ухвали від 25 травня та 25 вересня 1999 року у справі «Джеймс та інші проти Тринідаду і Тобаго»).

103. У своєму рішенні від 27 червня 2001 року у справі «Лагранд» («Німеччина проти Сполучених Штатів Америки») Міжнародний суд заявив: «Мета й призначення Статуту полягають у тому, щоб дати Суду змогу виконувати передбачені для нього функції, і зокрема головну з них — функцію судового вирішення міжнародних спорів шляхом прийняття зобов'язуючих рішень відповідно до статті 59 Статуту. [Мета] статті 41 ... полягає в тому, щоб не допустити перешкоджання виконанню Судом його функцій внаслідок незбереження відповідних прав сторін спору, що його розглядає Суд. З мети й призначення Суду, а також із зазначених у статті 41 умов, бачених у їхньому контексті, випливає, що правоздатність визначати тимчасові заходи передбачає, що такі заходи повинні бути зобов'язуючими, оскільки це повноваження ґрунтується на необхідності, коли цього вимагають обставини, оберігати й захищати від шкоди права сторін, які буде встановлено в остаточному рішенні Суду. Твердження, що тимчасові заходи, вказані відповідно до статті 41, можуть не бути зобов'язуючими, несумісне з метою й призначенням цієї статті».

У тому ж самому рішенні Міжнародний суд поклав кінець дискусіям щодо суто лінгвістичного тлумачення слів «повноваження вказувати» («*pouvoir indiquer*» у французькому тексті) у першому пункті статті 41 та «вказівка» («*indication*» у французькому тексті) у другому пункті. Спираючись на статтю 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, в якій сказано, що договори слід тлумачити в світлі їхнього предмета й мети, Міжнародний суд постановив, що тимчасові заходи є юридично зобов'язуючими.

104. Суд зазначив, що у згаданій вище справі «Круз Варас та інші», в якій він розглянув питання, чи володіла Комісія правоздатністю, відповідно до пункту 1 колишньої статті 25, призначати тимчасові заходи, він зауважив, що вказана стаття стосувалася лише провадження у Комісії та накладала зобов'язання не перешкоджати здійсненню права особи подати до Комісії свою скаргу й аргументувати свою позицію. Стаття 25 надавала заявникові право процедурного

характеру, що відрізнялося від субстантивних прав, передбачених у розділі I Конвенції та у протоколах до неї. Отже, в згаданому випадку Суд вочевидь не розглядав власну правоздатність призначати тимчасові заходи, а обмежився вивченням питання про правоздатність Комісії. Він розглянув вказівку, що їй було дано, в світлі природи провадження в Комісії та ролі Комісії і дійшов такого висновку: «Коли увагу держави було привернуто у такий спосіб до небезпеки упередженого вирішення справи, тоді доводиться визнати, що розгляд Комісією питання про будь-яке наступне порушення статті 3 ... був ускладнений внаслідок невиконання вказівки» («Круз Варас та інші», згадано вище, п. 103).

Суд підкреслив у цьому зв'язку, що Комісія, на відміну від Суду та Комітету міністрів, не володіла правоздатністю постановляти зобов'язуючі рішення про порушення державою — учасницею Конвенції. Перед Комісією стояло завдання здійснити попередню оцінку обставин справи, тож її думка щодо того, чи мало місце порушення Конвенції, не була зобов'язуючою.

105. Хоча Суд формально не зобов'язаний керуватися своїми попередніми рішеннями, проте в інтересах юридичної певності та передбачуваності йому не слід відходити від власних прецедентів, не маючи на те вагомих підстав (див. серед інших джерел, *mutatis mutandis*, «Чепмен проти Сполученого Королівства» (*Chapman v. the United Kingdom*) [GC], № 27238/95, п. 70, ECHR 2001-I, і «Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [GC], № 28957/95, п. 74, 11 липня 2002 року). Конче необхідно тлумачити й застосовувати Конвенцію у такий спосіб, щоб передбачені нею права були практичними й ефективними, а не теоретичними й ілюзорними. Нездатність Суду дотримуватися динамічного й еволюційного підходу справді створила б ризик унеможливлення його реформування чи вдосконалення («Стаффорд проти Сполученого Королівства» (*Stafford v. the United Kingdom*) [GC], № 46295/99, п. 68, 28 травня 2002 року). У зв'язку з обставинами даної справи Суд зауважив, що з огляду на загальні принципи міжнародного права, право міжнародних договорів та міжнародну судову практику, тлумачення сфери застосування тимчасових заходів не можна відокремлювати від судового провадження, якого вони стосуються, або від рішення по суті справи, винесення якого вони мають забезпечити.

106. Суд ще раз розглянув цю проблему. Він наголосив на тому, що хоча зазначене в Конвенції право на індивідуальну заяву запроваджувалось як один з альтернативних елементів системи захисту, проте з роками воно набуло надзвичайно великого значення і нині стало ключовим компонентом механізму захисту передбачених Конвенцією прав та свобод. У рамках системи, що діяла до 1 листопада 1998 року, Комісія мала юрисдикцію розглядати індивідуальні заяви лише в тому випадку, коли держава-учасниця визнала її компетентність в офіційній декларації, причому розгляд мав тривати впродовж наперед визначеного періоду. Система захисту, що діє нині, має відмінності в цьому відношенні, які стали наслідком прийняття Протоколу № 11, тож право на індивідуальну заяву більше не обумовлюється деклараціями держав-учасниць. Отже, нині фі-

зичні особи мають реальне право діяти на наднаціональному рівні, утврджуючи права та свободи, безпосередньо надані їм Конвенцією.

107. З огляду на наведені вище міркування, стаття 34 передбачає, по-перше, що право заявників на індивідуальну заяву має здійснюватись ефективно, відповідно до значення статті 34 *in fine*, тобто держави-учасниці не повинні перешкоджати Суду проводити ефективне вивчення заяви, — і по-друге, що заявники, котрі скаржаться на порушення статті 3, мають право на ефективний розгляд свого твердження про те, що запропонована екстрадиція або вислання призведе до порушення статті 3. Вказівки, дані Судом, як-от у цій справі, відповідно до правила 39 Регламенту Суду, призначені допомогти йому в проведенні ефективного розгляду заяви та забезпечити ефективне застосування передбачених Конвенцією гарантій; крім того, такі вказівки мають на меті в подальшому дати змогу Комітетові міністрів здійснювати нагляд за виконанням остаточного рішення. Отже, такі заходи дають можливість відповідній державі дотриматися свого зобов'язання виконати остаточне рішення Суду, яке є юридично зобов'язуючим згідно зі статтею 46 Конвенції.

Як наслідок, умови вказівки, даної Судом відповідно до правила 39, повинні тлумачитися в такому сенсі.

108. У даній справі виконання вказівки Суду, безсумнівно, допомогло б заявникам аргументувати свою позицію в Суді. Як свідчать матеріали справи, те, що пан Маматкулов і пан Абдурасулович не змогли ані взяти участі в провадженні у Суді, ані поспілкуватися зі своїми адвокатами, завадило їм заперечити аргументи Уряду стосовно питань факту та одержати відповідні докази.

109. З огляду на обов'язок держав — учасниць Конвенції утримуватися від будь-яких дій чи бездіяльності, які можуть завадити логічному та ефективному постановленню остаточного рішення (див. статтю 46), і з огляду на зазначені вище міркування, Суд визнав, що екстрадиція пана Маматкулова та пана Абдурасуловича, здійснена всупереч тимчасовим заходам, вказаним відповідно до правила 39, позбавила заявників можливості ефективно реалізувати своє право на індивідуальну заяву.

Суд нагадав у цьому зв'язку, що положення договорів повинні тлумачитися добросовісно, в світлі предмета й цілей договору та відповідно до принципу ефективності. Це правило застосовне також і до регламентних положень, які слід тлумачити в світлі положень договору, до якого вони відносяться.

110. Відповідно, Суд дійшов висновку, що будь-яка держава — учасниця Конвенції, для якої були визначені тимчасові заходи, покликані уникнути заподіяння непоправної шкоди потерпілому від стверджуваного порушення, повинна виконати ці заходи та утриматися від будь-яких дій чи бездіяльності, які можуть завадити логічному та ефективному постановленню остаточного рішення.

111. Отже, не виконавши визначені Судом тимчасові заходи, Туреччина порушила свої зобов'язання за статтею 34 Конвенції.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

112. У статті 41 Конвенції сказано:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову сатисфакцію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

A. Шкода

113. Представники заявників вимагали для кожного з їхніх клієнтів 1 000 000 французьких франків за завдану їм матеріальну шкоду та 1 000 000 французьких франків за моральну шкоду, що загалом дорівнює 304 898 євро.

114. У своєму основному поданні Уряд доводив, що в даній справі немає жодних підстав для компенсації. В альтернативному поданні йшлося про те, що названі суми компенсації надто великі й невмотивовані. Стверджувалося, що в разі, якщо Суд визнає наявність порушення Конвенції, це визнання становитиме достатню справедливую сатисфакцію, оскільки немає причинного зв'язку між фактами, які розглядає Суд, та ствердженню шкодою.

115. Оскільки заявники не вказали на характер стверджуваної матеріальної шкоди, Суд не мав іншого вибору, крім як відхилити цю вимогу. Що стосується стверджуваної моральної шкоди, Суд постановляє, що його висновок щодо статті 34 сам по собі становить достатню справедливую сатисфакцію з точки зору цілей статті 41.

B. Судові витрати

116. Заявники вимагали 50 120 французьких франків, тобто 7 640 євро, на відшкодування судових витрат, пов'язаних з провадженням у національних судах та у Суді в Страсбурзі. Розмір компенсації за послуги адвокатів вони залишили на розсуд Суду.

117. Уряд дійшов висновку, що розмір судових витрат не є належно обґрунтованим.

118. Суд, керуючись принципом справедливості, на підставі статті 41 Конвенції присудив заявникам 10 000 євро, з вирахуванням 905 євро, сплачених Радою Європи на юридичну допомогу.

C. Відсотки у разі несвоєчасної сплати

119. Суд вважає, що відсотки за несвоєчасну сплату повинні також відображати вибір євро як валюти платежу. Він вважає за доцільне визнати загальним правилом, щоб відсотки, які нараховуватимуться в разі несвоєчасної сплати

сум, виражених у євро, дорівнювали граничній кредитній ставці Європейського центрального банку плюс три відсоткові пункти («Крістін Гудвін», згадано вище, п. 124).

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД

1. *Одногосно постановляє*, що порушення статті 3 Конвенції допущено не було.
2. *Одногосно постановляє*, що стаття 6 Конвенції не є застосовною до судового провадження щодо екстрадиції в Туреччині.
3. *Одногосно постановляє*, що скарга заявників за статтею 6 є безпідставною.
4. Шістьма голосами проти одного *постановляє*, що допущено порушення статті 34 Конвенції.
5. *Одногосно постановляє*, що висновок про наявність порушення сам по собі становить достатню справедливу сатисфакцію за завдану заявникам моральну шкоду. Суд присудив їм 10 000 євро за судові витрати, з вирахуванням 905 євро, які Рада Європи вже сплатила їм у формі правової допомоги.
6. *Одногосно постановляє*,
  - a) що держава-відповідач повинна сплатити заявникам упродовж трьох місяців з дня, коли рішення Суду стане остаточним згідно з пунктом 2 статті 44 Конвенції, 10 000 (десять тисяч) євро, з вирахуванням 905 (дев'ятисот п'яти) євро, за судові витрати, плюс будь-який податок, який може справлятися із зазначених вище сум, в турецьких лірах за курсом на день розрахунку;
  - b) що зі спливом згаданих вище трьох місяців до остаточного розрахунку на названі суми нараховуватиметься відсоток у розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, яка діє упродовж періоду прострочення виплати, плюс три відсоткові пункти.
7. *Одногосно відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено французькою мовою і повідомлено письмово 6 лютого 2003 року, відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Підпис: Майкл О'Бойл
Секретар Суду

Підпис: Елізабет Палм
Голова Суду

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 правила 74 Регламенту Суду, до цього рішення додано окрему думку пана Тюрмена, яка частково не збігається з думкою більшості суддів.

Парафовано: Е. П.

Парафовано: М. О'Б.

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ ТЮРМЕНА, ЯКА ЧАСТКОВО НЕ ЗБІГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

На жаль, я не поділяю думку більшості палати стосовно того, що було допущено порушення статті 34 внаслідок невиконання правила 39.

Я допускаю, що для забезпечення захисту передбачених Конвенцією прав може виникнути потреба в ухваленні тимчасового заходу, який накладає зобов'язання. Однак я не знаходжу достатньої правової підстави для висновку, що в рамках нині діючої системи Конвенції існує правоздатність ухвалювати зобов'язуючі тимчасові заходи.

На міжнародних теренах існує багато різних статутів та процедурних правил, якими передбачено ту чи іншу форму тимчасових заходів. У деяких органах міжнародного арбітражу такі заходи можна знайти в їхніх процедурних правилах. У інших про них ідеться в їхніх статутах. Така велика кількість способів застосування тимчасових заходів не дає можливості вивести на їх підставі загальне правило щодо зобов'язуючого характеру таких заходів.

Далі, міжнародні суди, в тому числі й Суд, функціонують у межах юрисдикції, визначеної для них у міжнародному договорі. Якщо договір не передбачає правоздатності ухвалювати тимчасові або проміжні заходи, що накладають зобов'язання, тоді ніхто не володіє такою правоздатністю. Це стосується і Суду. Якби держави-учасниці мали намір надати Суду таку правоздатність, вони б чітко зазначили це у Конвенції. У статті 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів сказано: «Договір повинен тлумачитися добросовісно, відповідно до звичайного значення, яке слід надавати термінам договору...».

На користь цієї точки зору свідчить і підготовча робота до Конвенції та Протоколу № 11.

Намір Високих Договірних Сторін Конвенції стосовно незобов'язуючого характеру тимчасових заходів був недвозначним з моменту заснування страсбургських органів, і немає жодної причини вважати, що сьогодні це не так.

У тексті Конвенції тимчасові заходи не передбачені. У період підготовки Конвенції проект від 12 липня 1949 року містив правило щодо тимчасових заходів, формулювання якого було майже ідентичним текстові статті 41 Статуту

Міжнародного Суду, який пізніше було відхилено. У 1971 році Консультативна асамблея звернулася до Комітету міністрів з рекомендацією підготувати додатковий протокол до Конвенції, який мав експліцитно передбачити правоздатність ухвалювати тимчасові заходи. Комітет міністрів визнав за доцільне не виконувати цієї рекомендації.

Високі Договірні Сторони дотримувалися тієї самої позиції в період підготовки Протоколу № 11.

У статті 32 Віденської конвенції про право міжнародних договорів сказано: «Можливе звернення до додаткових засобів тлумачення, в тому числі до підготовчих матеріалів та до обставин укладення договору, щоб підтвердити значення, яке випливає із застосування статті 31...». На надзвичайній зустрічі Комітету експертів Ради Європи з питань вдосконалення процедур захисту прав людини, що відбулася на початку 1994 року, до Комітету 21 січня 1994 року надійшли пропозиції щодо реформування, підготовлені Європейською комісією з прав людини, а 31 січня 1994 року — пропозиції від Європейського суду з прав людини (документи ДН-PR (94) 2 and ДН-PR (94) 4). І Комісія, і Суд вважали, що новий Суд повинен володіти правоздатністю ухвалювати тимчасові заходи, які накладають юридичне зобов'язання, що мало бути передбачено в тексті Конвенції. Запропоноване Судом формулювання було подібним до пункту 2 статті 63 Американської конвенції 1969 року з прав людини. Комісія віддавала перевагу включенню до тексту Конвенції правил щодо тимчасових заходів, які містилися в Процедурних регламентах Комісії (правило 36) та Суду (правило 36). При цьому делегація Швейцарії також подала пропозицію, що передбачала включення до Конвенції статті щодо тимчасових заходів, відповідно до якої «Суд може ... призначити будь-які необхідні тимчасові заходи» (документ ДН-PR (93) 20, 8 листопада 1993 року).

Усі три пропозиції були відхилені експертами урядів.

Тим часом Комітет з питань міграції, біженців та демографії висунув пропозицію зробити правило 36 Суду обов'язковим для держав-членів (*Draft Report, AS/PR (1997)2*, з виправленнями від 19 лютого 1997 року). Попри це, Комітет міністрів відмовився включити до Конвенції положення про тимчасові заходи.

Наведені вище факти свідчать про очевидний намір Високих Договірних Сторін. Вони не бажають такого режиму тимчасових заходів, за якого ті накладатимуть юридичне зобов'язання. Навпаки, *opinio juris* Високих Договірних Сторін полягає в тому, щоб тимчасові заходи не були зобов'язуючими. Це може змінитися в майбутньому. Як зазначив Суд у справі Круза Вараса, саме Високі Договірні Сторони мають вирішувати, чи доцільно виправити таке становище шляхом ухвалення нового положення Конвенції (п. 102).

За відсутності такого рішення ухвала про те, що правило 39 накладає зобов'язання безпосередньо або через тлумачення статті 34 Конвенції, була б рівнозначною створенню нового зобов'язання для Високих Договірних Сторін, яке не передбачене Конвенцією і суперечить намірові Високих Договірних Сторін.

Далі, у листі від 18 березня 1999 року із зазначенням тимчасового заходу, адресованому державі-відповідачеві, перша секція, як видається, визнала незобов'язуючий характер правила 39. У листі сказано:

«Голова першої секції сьогодні вирішив вказати вашому Урядові, відповідно до статті 39 Регламенту Суду, що в інтересах сторін та в інтересах належного провадження у справі бажано утриматися від екстрадиції заявників до Узбекистану доти, доки Суд не проведе додаткового розгляду заяви на своєму наступному засіданні 23 березня 1999 року».

З огляду на слово «*souhaitable*» («бажано»), вжите в тексті, яке різко контрастує зі словами «*doit respecter*» («повинна виконати») у пункті 110 цього рішення, не слід було очікувати, що уряд-відповідач тлумачитиме лист секції як такий, що передбачає обов'язковість тимчасового заходу.

Чи може правоздатність ухвалювати зобов'язуючі тимчасові заходи впливати зі статті 34 Конвенції? Я поділяю думку багатьох визначних юристів-міжнародників (як-от сер Ян Синклер (*Ian Sinclair*), професор Маттіас Хердеген (*Matthias Herdegen*), професор Херіберт Голсонг (*Heribert Golsong*), колоквіум щодо тимчасових заходів, проведений Інститутом імені Макса Планка 22 січня 1993 року) про те, що правоздатність вказувати на тимчасові заходи надається відповідним інструментом права, а не висновується із позастатутного загального правового принципу. Якщо це так, тоді ухвала про те, що, з огляду на статтю 34 Конвенції, правило 39 є таким, що накладає зобов'язання, суперечить інструментові права, тобто Конвенції, та очевидному наміру Високих Договірних Сторін.

Такою самою є і думка Суду, виражена в його рішенні у справі Круза Вараса і повторена у справі Чонки від 13 березня 2001 року (дата постановлення рішення). У справі Круза Вараса Суд заявив, що «правоздатність ухвалювати зобов'язуючі тимчасові заходи не можна висувати ні зі статті 25 (34) *in fine*, ні з інших джерел. Вона належить до сфери компетенції Високих Договірних Сторін ухвалювати рішення...» (п. 102).

Далі, сумнівно, щоб формулювання статті 34 дозволяло таке широке тлумачення.

Суддя Спердугі (*Sperduti*) у своїй думці, що не збіглася з рішенням більшості членів Комісії у справі Круза Вараса, каже, що «слова "ефективне здійснення" у статті [34] слід тлумачити у світлі цілей зазначеної статті, тобто, по-перше, декларації з визнанням права на подання заяви до Комісії, і по-друге, зобов'язання дозволити вільне здійснення цього права в різних його формах».

У справі Круза Вараса Суд заявив, що «неприпустимою натяжкою при тлумаченні статті [34] було б висновування зі слів "зобов'язуються не перешкоджати ніяким чином ефективному здійсненню цього права" зобов'язання виконувати вказівку Комісії відповідно до правила [39]».

Я пристаю на ці погляди.

Точка зору більшості щодо того, що в рішенні у справі Круза Вараса Суд дослідив правоздатність Комісії ухвалювати тимчасові заходи, а не свою власну правоздатність (див. пункт 104 цього рішення), не є переконливою, оскільки у справі Чонки у 2001 році, вже після того як Комісію було скасовано, Суд повторив щодо власної юрисдикції ті ж принципи, які були сформульовані у справі Круза Вараса. Крім того, в справі Круза Вараса Суд встановив загальні правові принципи стосовно тимчасових заходів.

Навіть якщо ми припустимо, що Суд володіє правоздатністю ухвалювати тимчасові заходи, які накладають зобов'язання, і що їх невиконання може становити порушення статті 34, я не вважаю, що обставини даної справи дають підставу для такого висновку.

При вирішенні питання, чи невиконання правила 39 перешкоджає ефективному здійсненню права заявника подавати заяву, слід довести, що таке невиконання спричинило непоправну шкоду. У цій справі заявники не зазнали непоправної шкоди з огляду на такі причини:

По-перше, в рішенні зроблено висновок про відсутність порушення статті 3 або будь-якої іншої статті Конвенції. Тому не може йти мови про непоправну шкоду.

По-друге, думка більшості про те, що було порушено статтю 34, вмотивовується одним-єдиним фактом: після екстрадиції до Узбекистану заявники не змогли побачитися зі своїми турецькими адвокатами. Цей єдиний факт, на мою думку, недостатній для визнання факту порушення статті 34, оскільки при цьому не враховано кілька інших фактів:

- a) Держава-відповідач одержала офіційні гарантії від влади Узбекистану щодо того, що заявників не буде засуджено до страти, піддано тортурам, а їхнє майно не буде конфісковано. Узбекистан є учасником Конвенції ООН проти тортур.
- b) Суд над заявниками був відкритим, і ряд іноземних спостерігачів слідкував за перебігом процесу. Під час розслідування та суду заявники користалися допомогою своїх адвокатів.
- c) Медичні повідомлення, що їх було подано до Суду після того, як заявників було засуджено до позбавлення волі, свідчать, що вони не були піддані поганому поведженню і мали добрий стан здоров'я — як фізичного, так і психічного.
- d) Два співробітники посольства Туреччини в Ташкенті відвідали заявників у тюрмі й поінформували Суд про побачене ними. Згідно з їхніми повідомленнями, стан здоров'я заявників був добрим, їх не піддавали жодному виду поганого поведження в місцях позбавлення волі ні до, ні після суду, а члени їхніх сімей мають змогу регулярно їх відвідувати.

З іншого боку, адвокати заявників не надали жодних доказів на обґрунтування їхніх тверджень.

Далі, адвокатами заявників є громадяни Туреччини. Згідно з ustalеним принципом міжнародного права, держави мають право вирішувати питання в'їзду, проживання та вислання іноземців («Вільвараджа та інші проти Сполученого Королівства», 30 жовтня 1991 року, п. 102). Нам точно не відомо, чому уряд Узбекистану не дав турецьким адвокатам дозволу на в'їзд до країни. У нього могли бути на те свої причини, які Суд не може оспорювати. Та важливо те, що відповідно до міжнародного права уряд Узбекистану має незаперечне право не дати турецьким адвокатам дозволу в'їхати до країни. Проте заявники мали адвокатів під час провадження в Узбекистані. Турецькі адвокати повинні були мати змогу співробітничати з узбецькими адвокатами у зв'язку з провадженням у Страсбурзькому суді, а узбецькі адвокати — змогу відвідувати заявників. Якщо члени їхніх сімей можуть регулярно відвідувати їх, то немає причин вважати, що цього не можуть робити узбецькі адвокати. Подібне співробітництво було реалізовано у справі Оджалана, в якій іноземним адвокатам заявника не було дано дозволу в'їхати до країни, а тому вони не змогли зустрітися зі своїм клієнтом. Однак турецькі адвокати заявників не робили спроб такого роду.